

ÂDEM İLE HAVVA'NIN YARATILIŞI VE CENNETTEN ÇIKARILIŞ ÖYKÜSÜNÜN MİNYATÜR SANATINA YANSIMALARI*

REFLECTIONS OF TALES OF "CREATION OF ADAM AND EVE AND BEING EXPELLED
FROM EDEN" ON MINIATURE

Öğr. Gör. Dr. Elif BAYRAK KAYA

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu,
El Sanatları Programı
elifbayrakkayaart@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0241-3805>

Atıf (APA 6)/To cite this article: Bayrak Kaya, E. (2020). Âdem ile Havva'nın Yaratılışı ve Cennetten Çıkarılış Öyküsünün Minyatür Sanatına Yansımaları. Sanat Dergisi, (35), 204-224.
Araştırma makalesi/Research article

Öz

Hız. Âdem'in yaratılışı hakkındaki hikâyeleri, resim ve minyatürleri, İlahi dinlerin kutsal kitaplardan edinilen bilgiler ve bu bilgiler ışığında, alanında uzman bilim ve din adamlarının yorumları şekillendirmiştir. Yani ilk kaynak kutsal kitaplarda geçen metinler, ikinci kaynak ise bu metinlerin yorumları olmuştur. İslam da, Kur'an-ı Kerim 'deki ayetler, Hz. Muhammed'in hadisleri ve bu hadislerin tefsirleri ilk kaynakları oluşturmuştur. Bu ayet ve hadislerden edinilen rivayetler doğrultusunda oluşan Âdem kıssasının algısı ve minyatür sanatına yansımaları, birbirinden farklı birçok örneğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Âdem'in yaratılması ve Allah'ın Âdem'e ruh üflemesi, Havva'nın yaratılışı gibi konular, Avrupa resim sanatında oldukça fazla örneği karşımıza çıkarken, Osmanlı resim sanatında bu konuların yorumuna pek rastlanmaz. Osmanlı resmi diye adlandırılan minyatür sanatında işlenen konu çeşitliliği şu şekildedir: Minyatür kompozisyonlarda Hz. Âdem'e meleklerin secdesi, İblis'in, Âdem ve Havva'yı yanıltması, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılması, yasak meyve gibi konular, sıklıkla tasarlanarak yorumlanmıştır. Bu yorumların bir kısmı Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisleri ışığında yorumlanırken, pek çoğunda bu bilgilerin yanı sıra, Tevrat ve İncil'den aktarılan metinler ve kıssalardan edinilen bilgiler de minyatür yorumlara girmiştir. Konu ile ilgili görsel yorumlara baktığımızda genel anlamda çıplak veya yarı çıplak bir biçimde resimlenen Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennette çıplak olduklarını bize kanıtlayan herhangi bir bilgi yoktur. Bu makalede Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Âdem'e secde, yasak meyveyi yemeleri, İblis'in oyunu, yılan, tavus ve ejderhanın rolü ve cennetten çıkarılış ile ilgili yazılı kaynaklar taranarak görsel sanatlar açısından nasıl yorumlandığı irdelenmiştir. Araştırmada incelenerek yorumlanan minyatür eserler; Kıssasü'l-Enbiya, Külliyyat-ı Tarih, Menafi El-Hayavan, Asarül-Bakiye, Hadikatüs's-Süedâ, Falnâme, Gülbenkyan koleksiyonu, Elif Bayrak Kaya Koleksiyonu ve birkaç özel koleksiyondan seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hz. Âdem ile Hz. Havva, Cennetten çıkarılma, Yasak meyve, İblisin oyunu, Tasarım, Minyatür Sanatı.

* Makale ile ilgili katkılarından dolayı hocalarım Prof. Dr. Bahattin Yaman 'a ve Öğretim Görevlisi Hattat Âdem Sakal 'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Abstract

The tales, drawings as well as miniatures on the creation of Prophet Adam constitute the core of this study along with the knowledge obtained from the sacred books of divine religions as well as the views of the scientists and religious experts. Thus, the primary sources are the texts in the sacred books while secondary sources could be regarded as the interpretations of these texts. The verses in Quran, hadiths (sayings and deeds of Prophet Muhammad) and interpretations of these hadiths are the primary sources. The understanding of Adam's Tale based on the verses and hadiths as well as their interpretations in the art of miniature have led to a number of different samples of work. While we come up with a great number of works regarding the creation of Adam and embodiment of Adam with spirit by God as well as the creation of Eve in European painting art, we do not come across the interpretations of these themes in Ottoman art of painting. The frequently interpreted themes that are closely related with these in the art of miniature - Ottoman art of painting - are as follows: grovels of angels to Prophet Adam, Adam and Eve gullied by the demon, expel of Adam and Eve from Eden and forbidden fruit. These interpretations in the miniatures were excessively based on the verses of Quran and hadiths of Prophet Muhammad while some of these interpretations were also based on the texts and anecdotes identified in Torah and Bible. As for the visual interpretations regarding Adam and Eve, we do not have any evidence proving Adam and Eve are nude in the Eden while they were generally illustrated nude or half-nude in drawings. This article explores the creation of Prophet Adam, grovel to Prophet Adam, forbidden fruit, the trick of the demon, the role of snake, peacock and dragon and their being expelled from Eden as well as the interpretations of these within the framework of visual arts. The miniature works analysed within the scope of this study are as follows: Kısas'ül-Enbiya (Anectodes of Prophets), Külliyat-ı Tarih (The Corpus of History), Menafi El-Hayavan (Drawings and Miniatures of Animals), Asar'ül-Bakiye (The Chronology of Ancient Nations), Hadikatüs's-Süedâ (The Garden of Those who reached Happiness), Falnama, Gülbenkyan Collection, Elif Bayrak Kaya Collection and a number of other special collections.

Key words: Prophet Adam and Eve, Expel from Eden, Forbidden Fruit, The Trick of Demon, Design, Art of Miniature.

GİRİŞ

Minyatür, su bazlı boyalar ile yapılan, kendine özgü bir boyama üslubu ve tarzı olan, kökeni Uygur Türklerine kadar dayanan bir resim sanatı olarak adlandırılır. Kitap resim sanatı diye de bilinen minyatür, eski el yazması kitaplarda, metni açıklayıcı resimler olarak karşımıza çıkarken günümüzde daha çok tek başına bir levha olarak uygulanmaktadır.

Fırça resminin yer aldığı ilk kitaplar, doğa bilimi kitapları olmuştur (Tez, 2018: 87). En eski minyatürlere Orta Asya'da ve Sasanilerde rastlanmıştır. Minyatür tekniği, Suriyeli tüccarlar aracılığıyla İrlanda'ya ulaşmış, İrlandalı keşişlerin yazdıkları İncil kitaplarıyla da Avrupa'ya yayılmıştır (Tez, 2018: 61).

Bilinen örnekler Anadolu resim sanatının ilk örneklerinin bilimsel içerikli olarak Diyarbakır ve yöresinde Artuklu emirlerin ve Konya'da seçkin sınıfın desteğinde 12-13.yüzyıllarda ortaya çıktığını göstermektedir (Tanındı, 1996: 7).

Minyatür, özellikle din dışı konuları işlemek üzere İran, Hindistan ve Türkiye'de uygulanmıştır. Dinsel boyutta sözü edilen tasvir (suret) yasağı nedeniyle Kur'an'ın resimli hiçbir elyazması yoktur. Çoğu zaman Hz. Muhammed, yaşama öyküsüne ilişkin eserlerde yüzü örtülü biçimde betimlenmiştir. Ressamlar kimi bilimsel el yazmaları, vekâletnameleri, masalları ve özellikle de şiir kitaplarını minyatürlere süslemişler ve bu kitaplarda destansı ya da lirik, savaşçı ya da erotik konuları işlemişlerdir (Tez, 2018: 84).

Cahiliye dönemine ait tasvir yasağının etki ve nüfuzu nedeniyle figüratif desenlere çok girilmemiş veya figüratif çalışan nakkaşlar (minyatür sanatçısı) çoğu kez imzasız veya bir takma isim ile eserlerini ortaya çıkarmışlardır. Zamanının dışına taşan figür yasağı ve etkileri, zaman içerisinde büyük ölçüde aşılabilmiş olsa da, tamamen izleri silinmemiştir. İnsanoğlu sözlü sanatın yanında, görsel sanata da önem vermiş ve bu alanda da pek çok eser bırakmıştır. En çok tartışılan ve merak edilen konular arasında ilk insan Âdem'in yaratılışı, peygamberler ve yaşamları gibi konular olmuş ve her toplum kendi inanç sistemindeki öğretiler doğrultusunda bu bilgileri çeşitli görsel sanatlar aracılığı ile ifade etme fırsatı bulmuşlardır.

Bu çalışmada alan araştırması ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Âdem ile Havva'nın yaratılışı, cennetteki hayatları, İblis'in aldatması ve cennetten kovuluş gibi hikâyeleri konu alan minyatür eserler oluşturmaktadır. Evreni temsil edecek bir biçimde toplam 16 minyatür yorum üzerinde çalışılmıştır. Minyatür kompozisyonlarda anlatılan sahnelerin aktardığı olay-

lar üzerinde durularak, nakkaşların eseri yorumlarken yansıttığı bakış açısı ve dikkat çekmek istediği ayrıntılar yakalanmaya çalışılmıştır. Minyatür eserlerde kullanılan, figürler, mimikler, kılık kıyafet ve motiflerin yanı sıra renk ve kompozisyon kurguları incelenerek yorumlanmıştır. Ayrıca incelenen minyatür eserler arsında kıyaslamalar biçiminde analizlere yer verilmiştir.

1. Hz. Âdem'in Yaratılışı

İnsanoğlunun atası Âdem ile Havva'nın yaratılış hikâyesi, cennetten kovulmaları, yasak ağaç (meyve), İblis'in oyunu ve yeryüzüne gönderilmeleri, muhtemelen tarih boyunca en çok yazılıp çizilen konular arasında olmuştur. Âdem'in yaratılışı nasıl olmuştur? Allah Âdem'i neyden yaratmıştır? Âdem'in yaratılış maksadındaki amaç nedir? Havva'nın yaratılışı ve yaratılışındaki sebep nedir? Melekler Âdem'e secde ettiler mi? Meleklerin secdesinin manası nedir? Elma, incir ve buğday hangisi yasak ağaçtır? Yasak meyveyi İblis nasıl Âdem ve Havva'ya yedirdi? Havva Âdem'i yasak meyveyi yemeye zorladı mı? Âdem ile Havva cennetten nasıl çıkarıldılar? Yeryüzünde birlikte miydiler? Yaratılış, cennet, İblis, melekler, Âdem ve Havva ile ilgili merak edilen ve en çok cevabı aranan sorular olmuştur. Tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerin yanı sıra, pagan, putperest, ateşe tapan, şeytana tapan, inanan, inanmayan her insanın ve her medeniyetin kendine göre inandığı ve yorumladığı bir ya da birkaç yaratılış hikâyesi vardır.

İnsanoğlu bu soruların cevabını tek tanrılı ilahi dinler çerçevesinde bulabilmiştir. Tek tanrılı dinlerde, tek yaratıcı olan Allah inancı mevcuttur. Yüce yaratıcı insanlara yine kendi içlerinden peygamberler yollamıştır. Yüce Allah bu peygamberlerle vahiy yoluyla iletişim kurmuş, bu vahiyleri Cebrail aracılığıyla ulaştırmıştır. Tek tanrılı ilahi dinlerin kutsal kitaplarında, Âdem ile Havva ve yaratılışlarıyla ilgili bilgi ve kıssalar mevcuttur. Kutsal metinlerdeki bu kıssalarda, Âdem'in yaratılışı ve yaratılış maksadı açık bir biçimde aktarılmıştır.

Kur'an'da yaratılışla ilgili yer alan bilgiler, aynı zamanda insanın yaratılışına yönelik amaca vurgu yapmakta ve insana bir görev yükleyerek hayatını anlamlı kılmaktadır. Öyleki Kur'an-ı Kerim'e göre yaratılan her şeyin insanın hizmetine sunulması ve yaratılışın son halkasında onun olması, yaratılışın gayesinde insanın olduğunun göstergesidir. Mesela "O, yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratmıştır" (Bakara 2/2) ayetini, insanın yaratılışını ifade eden "O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok başlıyıcıdır." (Mülk 67/2) ayetiyle açıklayan alimler, bu ayetlerde doğrudan yaratma da insanın amaç edinildiğini

ve insana misyon verildiğini belirtmektedirler. Bu misyon insan hayatının bir gayeye sahip olmasını ve hayatını anlamlı kılmasını sağlamaktadır (Can, 2018:70-71).

Bu durumda; Âdem'in yaratılış amacını kavramak ve anlamlandırmak, insanı anlamak ve bir nevi çözümleyebilmek anlamı içerir diyebiliriz.

İnsanın en temel yaratılış nedeni yönünden söyleyebilecek olursak, bu bağlar ilahi suretin zahir olması gerçeği ile ilgilidir. Bu noktada, "Allah Âdem'i kendi suretinden yaratmıştır" hadisi tekrar aklımıza gelir. Hadiste zikredilen "Allah" ismi "toplayıcı, cem edici" bir isimdir, çünkü Allah'ın diğer isimleri hep bu isme işaret eder. Bu sebeple, "Allah" ismini zikreden birisi dolaylı olarak Afüvv, Adil, Hâlık, Kerim, Kadir, Muizz, Müzill gibi diğer ilahi isimleri de zikretmiş olur. Başka hiçbir isim diğer tüm isimleri kendinde toplayamaz, çünkü "Allah" ismi dışında her ismin kendine has ve sınırlayıcı nitelikleri olup bununla diğer isimlerden ayrılır. Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır. Bunun anlamı ise, insan bütün ilahi isimlerin suretinde yaratılmıştır. Bu, Kur'ân'da "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti" ayetinin bir yorumudur. Böylece insan, ilahi yönlerin veya "yüzlerin"(vech) sonsuz çeşitliliğini sergiler. Eğer, tüm insanlık tarihi boyunca gözlenen insanı sıfatların ve eylemlerin tümü bir zamana ve bir yere toplansa, bütün ilahi isimlerin sergilenmesinin ne anlama geldiği hakkında az çok bir fikir elde etmeye başlarız. Tam olarak insanın toplayıcı (cem edici) oluşu ise her tür insan mümkünatının, hayale sığan her tür sıfatın, iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin, adil ya da zalim, merhametli ya da acımasız her tür eylemin varlığına izin verir. Eğer Âdem Allah'ın suretinde değil de Rahman'ın suretinde yaratılmış olsaydı, hiçbir insan öfkeli ve zalim olmazdı. Müntekim suretinde yaratılmış olsaydı, hiç kimse düşmanını affedemezdi. Melik ve Aziz suretinde yaratılmış olsaydı, hiç kimse Allah'a veya başka birine boyun eğmezdi. Fakat insanlar bütün ilahi isimlerin suretinde yaratıldığı için, herhangi bir sıfatı görünür kılabilirler. Zaten ilahi isimler vücudun zahir ve batın mümkün biçimlerini ifade ederler (Chittick, 2003:50-51).

Hakk'ın varlığı kâinata nispetle bir ayna mesabesinde olup, akdedilen ve hissedilen bütün eşya onda zahir olur. Kâinat Hakk'ın vücuduyla kaim ve Hakk'ın vücûd aynasında zahir olan bir takım itibari varlıklar, fâni ve geçici suretlerden ibarettir. Cenab-ı Hak zatı itibariyle değil, sıfat ve fiilleri itibariyle bütün suret ve şahıslarda mutlak olmaktan çıkmaksızın, tezahür ve tecelli etmektedir. Bu açıdan eşya O'na ayna olur. Kâinatın bütünü Hakk'ın vücudu ile kaimdir (Tabakoğlu,2016: 61).

Âdem, varlığın zıddı, yokluk, hiçlik ve varlığın yaratılmadan önceki halidir. Hariçte bir varlığı bulunmayan sırf

zihni bir kavram olup, bilinmesi varlığa bağlıdır. Vahdet-i vücud açısından Âdem, varlığın yaratılmadan önceki halidir (Tabakoğlu, 2016: 64).

Öncelikli soru, insanoğlunun yaratılışı ve yaratılışın amacı gibi zihinleri kurcalayan derin düşüncelerin ardından, insanoğlu (Âdem) nasıl ve neyden yaratıldı? sorusu üzerinde duracak olursak Kur'an'ın bize aktardığı bilgiler ışığında bir yön bulabiliriz.

Âlimlerin Kur'an-ı Kerim'den edindiği bilgiler doğrultusunda halkla paylaştıkları ve sıkça telaffuz ettikleri yaratılışın hammaddesi topraktır. İnsan neyden yaratıldı sorusu kime sorulsa hemen hemen büyük çoğunluk toprak demektedir. Peki, Kur'ân'da yaratılış ile ilgili hangi madde isimleri aktarılmıştır. Yaratılış birden mi oldu, belli bir süreç içerdi mi? gibi soruların cevabını yine Kur'ân-ı Kerim'den ve âlimlerin aktardığı bilgilerden ediniyoruz.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'in farklı ayetlerinde insanın sudan, toprak vb. farklı maddelerden yaratıldığına dair bilgilerin sunulması, âlimlerin konuyla alakalı farklı yorumlar geliştirmelerine sebebiyet vermiştir. Bu farklı yorumlara sahip olan âlimlerden biri de hem felsefi hem de kelamî kimliğiyle tanınan Fahreddin er-Razi'dir. Onun bu iki yöne sahip olması, diğer âlimlerden birçok yönde farklı fikirler ortaya koymasını sağlamıştır. Günümüz insanın da halen arayışta olduğu yaratılış anlamı noktasında Fahreddin er-Razi'nin Kur'an ayetlerine yönelik tefsiri oldukça mühimdir (Öztürk, 2010:147-149).

Râzî'ye göre; Kur'ân'ın bütününe yayılan insanın yaratılış maddelerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak bunların insanın tesviye (düz duruma getirme) sürecine kadar ki aşamaları olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Yani o, (turab) toprak ve su ana maddelerden müteşekkil olarak yaratılan insanın sırasıyla ilk etapta birçok ayette geçen 'çamur'(tin)'dan yaratıldığını belirtir. Bu aşamadan sonra sırasıyla 'süzme çamur', (sülaletin min tin), 'yapışkan çamur'(tinin lazıp), 'kurumuş çamur' (salsalin) 'çömlek gibi ses çıkaran çamur' salsalin (kelfehhar), 'renği kararmış kokusu bozulmuş çamur', (hemein mesnun) gibi farklı aşamaların geldiğini ortaya koyar. Terkiplerden oluşan bu durumlar insanın ilk yaratılış hakkındaki tesviye sürecine kadarki aşamaları ifade etmektedir diyebiliriz. Bu anlamıyla Râzî, aynı zamanda insanın yaratılışının belirli bir süreç içerisinde oluştuğunu kabul etmektedir (Can, 2018 :74).

Fahreddin er-Razi'nin aktardığı, bilgilerin ışığında; Kur'ân'da bahsedilen yaratılış ve aşamaları, altı biçimde gerçekleşmiştir. Bahsi geçen altı aşamanın ismi; 'çamur', 'süzme çamur', 'yapışkan çamur', 'kurumuş çamur' 'çömlek gibi ses çıkaran çamur', 'renği kararmış kokusu bozulmuş çamur' dur.

Âdem'in yaratılışında bahsi geçen toprak isimleri ve tipleri, adeta toprağın pişmiş bir çömleğe dönüşme aşamalarını anımsatmaktadır. Birinci aşamada toprak ve suyun bir araya gelmesiyle oluşan karışım, çamuru meydana getirmektedir. Demek ki bir çömleğin hammadde- si gibi, insanın özü ve yaratılışı toprak artı sudur. İkinci aşamayı ise; çamurun içindeki taş vb. maddelerin arındırılması sonucu meydana getirilen 'süzme çamur' oluşturmaktadır. Çömlekçi tornasına giren çamurun, öncesinde süzülerek içindeki sert ve yabancı maddelerin tamamen arınması gerekmektedir. Yabancı maddelerden arınan çamurun, uygun kıvama gelerek çömlekçi tornasına girmesi için çamurun kıvam alması yani 'yapışkan çamur' biçiminde koyulaşması gerekmektedir. Koyulaşıp 'yapışkan çamur' haline geldikten sonra dönen çarkta şekil verilir. Dördüncü aşamada şekil verilen 'yapışkan çamur' kurumaya bırakılır. Şekillendirilip kurutulan çömlek 'kurumuş çamur' bir formdur. Beşinci aşamada; kurutulan biçimlendirilmiş çömlek, yüksek bir derecede fırınlanarak pişirilir. Fırınlanma işleminden sonra çömlek kullanıma hazır sert ve dayanıklı bir hal alır. Çömleğe elle vurulduğunda akustik tok bir ses çıkarır. Pişmiş çömlek 'çömlek gibi ses çıkaran çamur' su ile yoğrulup süzülen, şekil verilerek kurutulan, fırınlanarak pişirilen ve çömlek halini alan çamur, elle veya benzeri bir cisimle vurulduğunda ses çıkarır. Altıncı aşamada; fırın pişirimi ile kuruyan formun (kurumuş çamur) mukavemeti artırılır, sıkılaşıp rengi daha koyu bir görünüme kavuşur. Rengi koyulaşan pişmiş çömlek artık toprak kokusunu nispeten kaybetmiş yani 'renge kararışmış kokusu bozulmuş çamur' halindedir diyebiliriz. İnsanoğlunun ilk atası olan Hz. Âdem'in Kur'ân-ı Kerim'de Allah tarafından yaratılma süreci ile bir avuç toprağın çömleğe dönüşme hikâyesi birbirini gerçekler nitelikte ve inceliktedir.

Yani insanın yaratılışı, bir çömleğin oluşturulması gibi, aşamalı bir biçimde gerçekleşmiş olabilir. İnsan ve çömlek arasındaki aşamaların ve hammaddenin benzerliği bize her şeyin bir düzen ve sıra içinde gerçekleştiği gerçeğiyle yüzleştirir.

2. Secde

Allah Hz. Âdem'i belli bir süreç içerisinde çamurdan yaratmış ve ona ruh vererek meleklerin Âdem'e secde etmesini emretmiştir. İblis dışındaki tüm melekler Allah'ın emri ile Âdem'e secde etmiş fakat o rabbine başkaldırmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin Âdem'e secde etmeleri açık bir biçimde aktarılmıştır.

Kur'ân'da meleklerin Hz. Âdem'e secdesi, yedi ayrı surede anlatılmaktadır. Konunun anlatıldığı ayetleri, yer aldıkları surelerin indiriliş sırasına uygun olarak şu şekil-

de sıralayabiliriz: "Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: 'Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım.' Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın! Derken bütün melekler topluca secde ettiler. Ancak İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Yine bu ayetlerden Hicr ve Sad surelerindeki ifadelerde, meleklerin secde ile emir olundukları kimse için, Âdem ismi zikredilmemiş, bunun yerine beşer ifadesi kullanılmış; Bakara, A'raf, İsrâ, Kehf ve Taha sûrelerinde ise açıkça Âdem ismine yer verilmiştir (Keskin, 2002:113-114).

Kur'ân'da Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra meleklerin Âdem'in üstünlüğünü kabul etme kıssası, farklı ayetlerde anlatılmaktadır.

Mushaf tertibine göre ilk olarak Bakara 2/30-38. ayetlerinde şöyle geçmektedir: Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife görevlendireceğim." buyurmuştu. Onlar da şöyle demişti, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birine mi görev vereceksin? Oysa biz seni her daim övmekte ve seni tesbih ve takdis etmekteyiz." Bunun üzerine Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim." demişti. Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" diye buyurdu. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız". Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" diyerek karşılık verdiler. Allah, "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini sen söyle." buyurdu. Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah şöyle buyurdu: "Göklerde ve yerde sizin için kavranamaz ve bilinemez olan her şeyi ben bilirim, yine dışa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi? Hani meleklerle, "Âdem'in üstünlüğünü kabul edin." diye emretmiştik de İblis hariç tüm melekler Âdem'in üstünlüğünü kabullenmişlerdi. İblis ise (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve nankörlerden olmuştu (Şola, 2015:205).

Kur'ân'da kâinatta bulunan her şeyin (insanlar, melekler, cinler, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar; bunların gölgeleri vs.) isteyerek ya da istemeyerek Allah'a secde ettiklerinden söz edilmektedir. Bu ayetlerde geçen secdenin, Allah'ın emrine boyun eğmek, O'nun iradesine teslim olmak ve O'nun hükümrانlığını kabullenmek anlamında olduğu görülmektedir (Keskin, 2002:110).

3. Hz. Havva'nın Yaratılışı

Havva'nın yaratılışı hakkında yaygın bilinen ve inanan yargı, Âdem'in kaburga veya leğen kemiği olan eğri kemiğinden yaratıldığı hikâyesidir. Bu konu hakkında

Kur'ân'da ve Tevrat'ta verilen bilgiler birbirinden farklılık gösterir.

Havva'nın yaratılışıyla ilgili Tevrat'a başvurulduğunda onun Âdem'den alınan bir kaburga kemiği ile yaratıldığı açıkça belirtilmiştir. Buna mukabil Kur'ân'da Havva'nın ne yaratılışına ne de adına açık bir şekilde değinilmemiştir. Ancak Nisâ 4/1. ayette Allah'ın insanları bir tek nefisten yarattığı ve o nefisten de eşini (zevc) meydana getirdiği (yâ eyyü-he'n-nâsuttekû rabbekümüllezî halakaküm min nefsin vâhidetin ve halaka minhâ zevcehâ) ifade edilmiştir. Müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından bu ayette geçen "nefs" in Âdem "ve halaqa minhâ zevcehâ" ifadesindeki "zevc" in de Havvâ olduğu belirtilmiş ve söz konusu zamirin de "nefs"e raci edildiği söylenerek Havva'nın da o "nefs"ten yani, Âdem'den yaratıldığı ileri sürülmüştür. Abdul'a göre söz konusu müfessirlerin ileri sürdüğü bu görüş isabetli değildir. O, Kur'ân'da Havva'nın Âdem'in eğri kaburga kemiğinden yaratıldığına dair bir ifadenin geçmediğine değinerek, 'Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan' ayetindeki ifadeyi, Tevrat'ın Tekvin bölümünde geçen ifadelerle örtüştürmek maksadıyla, Havva'nın yaratılışı olarak yorumlamak zorunda olmadıklarını belirtmiştir (Şola, 2015:212).

Âdem ile Havva yaratıldıktan sonra, cennete yaşadıkları olağanüstü hayat ve İblis'in oyunu, Kur'ân'da açık bir biçimde beyan edilmiştir.

Kur'ân'da: Âdem'e de şöyle buyurmuştuk: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Oradaki ürünlerden dilediğinizi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa kendinize yazık edenlerden olursunuz (Sola,2015:205).

Allah'ın buyruğuna uymayıp, isyan eden ve Âdem'i kiskanarak, Âdem'in üstünlüğünü reddeden İblis, Allah tarafından lanetlenmiş ve cennetten kovulmuştur. İblis iblisliğini yapacak ya! bir yolunu bulur ve sonunda Âdem ile Hava'ya ulaşarak kurduğu hain tuzağı uygular.

İblis, Âdem ve eşinden intikam almak için cennete girip onları ayartmak istiyordu. Bu isteğini gerçekleştirmek için cennete girme teşebbüsünde bulundu. Ancak cennet bekçileri onun içeri girmesine izin vermediler. Bunun üzerine İblis, yılanın yanına gitti ve kendisini ağzına alarak cennete sokup Âdem'in yanına götürmesini teklif etti. O zamanlar deve gibi dört ayaklı ve en güzel hayvanlardan biri olan yılan, bu teklifi kabul ederek onu cennet bekçilerinin yanından gizlice cennete sokarak Âdem'in yanına götürdü (Şola, 2015:208).

İblis, Âdem'le konuşmaya çalıştı ancak Âdem karşılık vermedi. Bunun üzerine Havva'nın yanına giderek onu ayartmaya çalıştı. İblis'in ayartma tuzağına düşen Havva, yasak meyveden yedi ve Âdem'e bu meyvenin bir zararının olmadığını söyleyerek Âdem'i ikna etti ve yemesini

sağladı. Bunun üzerine her ikisinin de avret mahalleri gözüktü (Şola, 2015:208-209).

Tevrat'ın her iki nüshası da beş kitaptan oluşmaktadır. Bunlar vahye dayandırılan geleneksel sırasıyla Tekvin (Bereşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vayikra), Sayılar (Bemidbar) ve Tesniye'dir (Dıvarım). Bu kitaplarda yaratılıştan Hz. Mûsâ'nın vefatına kadar geçen dönemde cereyan eden olaylar kronolojik sırayla anlatılmakta, dinî, hukukî ve ahlâkî ahkâm ayrıntılı biçimde verilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/Tevrat>).

Tevrat'ın parçalarından olan Tekvinin üçüncü bölümünde; İlk kez çıplaklıklarından utanç duyarlar, cinselliğin farkına varmışlardır. Buldukları incir yapraklarıyla edep yerlerini kapatırlar. Akşam serinliğinde bahçede gezintiye çıkan Tanrı, Âdem'i ve eşini göremez ve onları arar. Ağaçların arasına saklanan Âdem, nerede olduğunu soran Tanrı'ya çıplak olmasından dolayı utandığını ve saklandığını söyler. Tanrı, Âdem'in yasak meyveyi yediğini anlar (Batuk, 2009: 33-56).

Âdem ile Havanın Cennetten çıkarılışı, Kur'an'da şu şekilde anlatılır.

Ne var ki şeytan onları orada ayarttı. Böylece onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" diye buyurduk. Derken, Âdem rabbinin ilhamıyla nasıl af dileceğine dair birtakım sözler öğrendi ve af diledi. Allah da onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok başışlayandır (Şola, 2015: 205). Olup bitenlerin ardından Âdem, Havva, İblis ve yılan Allah tarafından yeryüzüne indirildiler. (Şola, 2015: 208-209).

Hz. Âdem ile Havva'nın kaybettikleri nimetlerden dolayı iki yüz sene ağladıklarına dair İbn Abbas' tan bir rivayet nakledilmektedir (Sarrafıoğlu, 2019:213).

İbn Kuteybe "Hz. Âdem, Allah tarafından kendisine nasihat edilmesine rağmen şeytanın tuzaklar kurması, Allah adına yemin etmesi ve Hz. Âdem'in ayağını kaydırmak istemesi neticesinde nehyedildiği ağaçtan yemiştir. Şeytan da böylelikle onları aldatarak gaflete düşürmüştür (Kurt, 2013:201).

Âdem'i de Havva'yı da kandırmanın şeytan olduğu aşikârdır. Yalnız her ne kadar Kur'ân'da söz konusu fiil Hz. Âdem ve Havva'ya izafe edilmişse de Tevrat nazarında bu gerçek göz ardı edilmiş ve günah keçisi olarak sanki Havva seçilmiştir. Ancak Âdem (a.s.) ve eşi Havva'nın af dilemesi aynı zamanda her ikisinin pişmanlıklarına Tevrat'ta hiç değinilmemiştir (Sarrafıoğlu, 2019:216).

4. Hz. Âdem

İlk peygamber olan Hz. Âdem, insanlığın ilk atası aynı zamanda, tüm insanoğlunun babası olarak da bilinir.

Künyesinin Ebu Muhammed ya da Ebül-Beşer olduğu ifade edilir. Peygamber olarak gönderildiği yıl kesin olarak bilinmemekle birlikte, onunla diğer peygamber arasında geçen sürenin yaklaşık olarak dokuz yüz otuz yıl olduğu iddia edilmektedir (Sarraf, 2019:213).

5. Hz. Âdem Kıssası'nın Minyatür Sanatına Yansımaları

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılış öyküleri, cennette İblis ile başlarından geçen kıssa, Kur'an'da pek çok ayette geçmekte ve önem arz etmektedir. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışı ve cennetten kovulma öyküleri, ilk tarihlerden günümüze kadar görsel sanatlar açısından oldukça fazla irdelenmiştir. Âdem ile Havva'nın sayısız Avrupalı yağlı boya tablo ve ikonaları süslediği görülür. Minyatür sanatında da bu kıssanın yorumlarına, sıkça rastlanmaktadır. Kur'an'da anlatılan kıssa, minyatür sanatçıları (nakkaş) tarafından yorumlanarak, beğeniye sunulmuştur. Aynı kıssa birbirinden farklı kompozisyon kurgusu ve birçok teknik kullanılarak defalarca yorumlanmasına rağmen özünde her biri birbirine benzerlik göstermesi bakımından da önemlidir.

Görsel sanatlar alanında yapılan yorumlarda, her bir nakkaş ilahi dinler ve kutsal kitaplardan edinilen bilgiler doğrultusunda, kendi iç dünyalarını ve hayal güçlerini de işin içine katarak eserlerini yorumlamışlardır. Eseri tasarlayıp yorumlayan nakkaşların bir birinden farklı beğeni ve bakış açıları bu yorumları özgünleştiren temel unsurlardır diyebiliriz. Bu çalışmada, bu eşsiz yorumlardan birkaçı seçilerek incelenmiş, analiz, kıyaslama ve resim okuma yapılmıştır.

6. Hz. Âdem'e Meleklerin Secdesini Anlatan Minyatür Örnekler

Resim:1 Hz. Âdem'e Meleklerin Secdesi ve Hizmeti, Kısasü'-I - Enbiya, SK Hamidiye 980. (And, 1998: 93).

Türkçe telif edilmiş ilk mensur Kısas-ı Enbiya Burhanoğlu Kadı Nâsirüddîn Rabgûzî'ye (VII-VIII/XIII-XIV. asır) aittir. Harezmi Türkçesi ile 710 (1310)'da kaleme alınıp Nâsirüddîn Tok Buğra (Tokbuğa) Beg adında bir emire sunulan eser Kısas-ı Rabgûzî adıyla meşhur olmuştur (Karataş, 2013:120).

Resim 1: Kısasü'- I -Enbiya'da bulunan bu minyatürde, Hz. Âdem'in yaratılışının ardından, Allah'ın emri ile tüm meleklerin Âdem'e secde etmeleri anlatılmaktadır. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımda, Hz. Âdem, beş melek ve İblis ile görüntülenmiştir. Hz. Âdem merkezde altıgen planlı geniş bir taht üzerinde, sağa dönük, diz üstü oturur bir vaziyette görülmektedir. Âdem'in sol eli kucağında, sağ eli ise sağ dizi üzerinde, başında şemse formu altın bir taç ve boynu hafif eğik tevazu içinde betimlenmiştir. Hz. Âdem, melekler ve İblis'in kıyafetleri yaşadıkları döneme ait cennet kıyafetlerinden çok, resmedildikleri dönemin tarzı olan geleneksel kıyafetler içerisinde, içlik üzerine ayağa kadar uzanan uzun etekliklerle betimlenmişlerdir. Hz. Âdem ve ona hizmet eden iki meleğin başlarında şemse biçiminde altın taç görülürken, Hz. Âdem'in başı ve tacı kutsallığı simgeleyen alevli hareketlerle çevrilmiştir.

Hz. Âdem, beş melek ve İblis görkemli cennet bahçesinde resmedilmiştir. Koyu yeşil zemin üzerine yerleştirilen figürlerin araları, çeşitli çiçek, ot ve ağaçlar ile zenginleştirilmiştir. Çeşitli renklerde bahar dalları ile süslü cennet bahçesinde yeşil yapraklı fidanlar ve bir selvi ağacı görülmektedir. Selvi ağacının Hz. Âdem'in hemen arkasından, göğe yükselmesi, insanlığın atası olan ve soyun başlangıcını simgeleyen, Hz. Âdem'e vurgu yapmak amacıyla sanatçının izleyicisine aktarmak istediği güçlü bir mesajdır diyebiliriz.

Tahtta oturan Hz. Âdem'in önünde kanatlı iki melek Âdem'e secde ederken betimlenmiştir. Hz. Âdem'in üstünlüğü karşısında, secde eden her iki meleğin başları yere temas etmezken, diz, dirsek ve elleri yere yapışık bir biçimde resmedilmiştir. Âdem'in her iki yanında, başlarında taç takılı ve kanatlı iki melek ona hizmet ederken görüntülenmiştir. Âdem'in sağındaki melek, ellerinde tuttuğu kırmızı zeminli bir kır lent üzerinde, tepesi mavi taşlı büyük bir altın tacı taktim ederken, Âdem'in solunda bulunan melek ise, içi cennet meyveleri ile dolu altın bir kabı sunarken görülmektedir. Âdem ve dört meleğin içinde bulunduğu tepe biçimindeki koyu renkli zeminin bitiminden başlayan gökyüzü, arka plan olarak verilmiştir. Tasarımın sağ üst köşesinde yeşil tepenin ardında, olayları izleyen, saçları ince belik örgülü ve kanatlı bir melek tasvir edilirken, tasarımın sol üst köşesinde Allah'a isyan ederek başkaldıran İblis görüntülenmiştir. İblis'in sol kolu

dirsekten bükülü, sağ eli çenesinde, derin düşünceler, kiskançlık ve öfke içerisinde görüntülenmiştir. İblis'in boynuna takılı siyah organ ise kendi ipini çektiğinin göstergesi olarak, yine nakkaş tarafından, izleyicisine yansıttığı güçlü bir mesaj niteliğindedir.

Cennet bahçesinden uzanan bahar dalları ve selvi ağacı ile süslü gökyüzünün zemini, altın varakla kaplıdır. Tasarımın ön cephesinde, secde eden iki meleğin arasında bulunan altın çeşmeli küçük bir havuz tasvirine yer verilmiştir. Havuz suyunun rengi mavi tonlarından ziyade grimsi olduğu görülür. Bunun sebebi tasarımın yapıldığı Osmanlı döneminde, su vb. alanların renklendirilmesinde sıkça kullanılan gümüş' ün zaman içerisinde kararması ve parlaklığını yitirerek gri tonlarına dönüşmesidir diyebiliriz. Hz. Âdem'in üzerinde oturduğu altıgen planlı tahtın, iç kısmı açık mavi zemin üzerine, sağdan sola doğru dönen bir helezon üzerinde hatalı motifleri ve saz yaprakları ile bezendiği görülür. Helezon, damla biçiminde, yön belirten minik yapraklarla zenginleştirilmiştir. Tahtın altın ayaklı, eflatun zeminli alt yüzeyinde, altın ile doldurulmuş, stilize motiflerin çizildiği görülür.

Sözlükte "eğilmek, boyunu eğmek, tevazu ile alını yere koymak" anlamındaki sūcūd mastarından gelen secde fıkıh terimi olarak namazda alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları zemine değecek şekilde yere kapanmayı ifade eder (<https://islamansiklopedisi.org.tr/secde>).

Bu tasarımda meleklerin Âdem'e secdesini tekrar gözden geçirmek gerekir ise; secdenin şekli ve mahiyeti konusu çok tartışmalıdır. Âlimler ve uzmanlar bu konu üzerinde iki farklı fikir arasında ayrılığa düştüğü görülmektedir. Âlimlerin bir kısmı, Allah'ın emri üzerine Âdem'e melekler tarafından yapılan secdenin 'terim' anlamı olan, alını yere koyarak yere kapanmak olduğunu düşünürken, büyük çoğunluğu ise bunun manevi bir saygı, hürmet ve yüce Allah 'a itaatın gereği, hafif baş eğerek selamlama şeklinde olduğu fikrindedir.

Melekler bizim göremediğimiz gaybî ve latif varlıklardır. Onların secdelerinin şeklini bizim kavramamız zordur. Bu anlamda söz konusu secde, terim anlamında gerçekleşmiş olabileceği gibi, lügavî anlamda veya daha farklı bir şekilde de gerçekleşmiş olabilir. Bizim böyle bir şeyi tespit imkânımız yoktur. Bu konuda Hz. Peygamberin herhangi bir açıklamasına da rastlamamaktayız (Keskin, 2002:122).

Kıyasü'l -Enbiya'da bulunan bu minyatürde, Allah'ın emri ile tüm meleklerin Âdem'e secde etmeleri, terimsel anlamla, manevi anlam arasında bir yerdendir. Melekler diz ve dirsekleri ile yere kapanmış, fakat alınlarını yere koymamış bir biçimde betimlenmiştir. Her ne kadar melekler secde sırasında alınlarını yere koymamış olsalar da

bu tasarımda, secdenin terimsel anlamının ön plana çıktığı görülmektedir.

Resim:2 Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesi, Külliyyat-ı Tarih, TKSM, B. 282,16r.(İnal, 1995:58)

(Resim 2-'de; Minyatürde Hz. Âdem'e Allah'ın emri ile meleklerin secde etmeleri anlatılmaktadır. Dış mekân betimlemesi yapılan tasarımda, Hz. Âdem, dört melek ve İblis ile görüntülenmiştir.

Hz. Âdem tasarımın sol köşesinde, basamaklı, dörtgen planlı altın bir taht üzerinde ayakta betimlenmiştir. Âdem figürünün vücudu sağa doğru dönük, her iki elinin işaret parmağı öne uzanmış bir biçimde görüntülenmiştir. Hz. Âdem'in işaret parmağını uzatması, Allah'ın varlığı ve birliğine şahadet ettiğinin göstergesi olarak yine sanatçının izleyicisine aktardığı güçlü bir mesajdır. Hz. Âdem bakışlarını, secde eden melekler ve başkaldıran İblis'e yöneltmiş, dimdik ayakta durmaktadır.

Kompozisyonun merkezinde, Âdem'in betimlendiği altın tahta doğru yönelmiş, secde eden kanatlı dört melek çizilmiştir. Arka arkaya, ikili sıralanan meleklerin vücutları ve elleri yere kapanmış başları ise tevazu ile eğik bir biçimdedir. Meleklerin yere kapanan vücutları aksine başları toprakla temas etmemektedir. Sağa dönük bir hareket planı ile çizilen yüzleri açık bir biçimde görülmektedir. Tasarımın sağ köşesinde, meleklerin hemen arkasında ayakta isyan eden şeytan (İblis) betimlenmiştir. Yarı çıplak ve ten rengi siyah olan İblis'in, kanat boyutu da diğer meleklerin kanat boylarından oldukça kısa olduğu görülür.

İblis'in melekten çok, bir hayvanı andıran başında, inek boynuzunu anımsatan iki sivri boynuz, köpeği anımsatan basık bir burun ve kedi bıyığını anımsatan seyrek tel bı

yıkların yanı sıra keşisakalını anımsatan uzun cılız bir sakal ve kuyruk ile görüntülenmiştir. İblis'in koyu renkli göz çukuru içinden görülen ateş kırmızısı gözleri ve sol elinin işaret parmağından çıkardığı ateş ile sanatçı; İblis'in ateşten yaratılmış olduğuna vurgu yapmaktadır. Sağ eli ile sakalını yolan İblis, sol eli ile de Hz. Âdem'e meydan okuyan bir tavır içerisindedir.

Hz. Âdem, melekler ve İblis'in kıyafetleri yaşadıkları mekâna ait cennet kıyafetlerinden çok, resmedildikleri dönemin tarzı olan geleneksel kıyafetleri yansıtmaktadır. İçlik üzerine, ayağa kadar uzanan uzun eteklikler ve bellerinde kuşaklar ile betimlenmişlerdir. Hz. Âdem başında, üçgen formlu ihtişamlı, altın bir taç taşırken, melekler dendanlı ve aynı tip, altın taçlar ile resmedilmiştir. Bu tasarımda Âdem figürünün başında, bir önceki minyatür tasarım (Resim:1) 'de gördüğümüz kutsallığı simgeleyen, alevli harelere görülmemektedir. Cennet bahçesi tasviri; tasarımın sol alt köşeden başlayıp, ağaca kadar uzanan şirin bir göl ve sağ alt köşede cetvelin hemen üzerinden başlayıp, gökyüzünü kaplayan heybetli bir ağaç ile resmedilmiştir. Gölün etrafındaki minik taşlar ve çeşitli renklerdeki çiçekler zemini doldururken, atmosfere de canlılık katmıştır. Arka plan çizilmeyen tasarımda, zeminin bir kısmı ve tüm gökyüzü altın ile kaplanmıştır.

Resim:3: H. 1226'ya Kayıtlı, Metni Nişaburi'ye Ait Olan, vr. 8b' deki Minyatür de Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesi. Kısas-ı Enbiya, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.vr. 8b. (Yaman,2008:156)

Resim 3'de Kısas-ı Enbiya'da bulunan minyatürde, Allah'ın emri üzerine, meleklerin Âdem'e secde etmeleri anlatılmaktadır. İç mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımda, Hz. Âdem, dört melek ile görüntülenmiştir. Hz. Âdem ön cephede, altıgen planlı bir taht üzerinde, sağa dönük, bağdaş kurmuş oturur bir vaziyette tasvir edilmiştir. Âdem sol eli dizi üzerinde, sağ eli ise karşısındaki meleklerle doğru uzanmış, söz söylerken, aynı zamanda vücudu ve başı dimdik kendinden emin bir biçimde betimlenmiştir. Hz. Âdem ve meleklerin kıyafetleri, yaşadıkları döneme ait cennet kıyafetlerinden çok, resmedildikleri dönemin geleneksel kıyafet tarzını yansıtmaktadır. Hz. Âdem ve meleklerin vücutlarında, eteklik üzerine çeşitli boylarda kaftanlar giydirilmiştir. Hz. Âdem'in başında, dendanlı altın bir taç bulunur iken, Hz. Âdem'in çevresindeki meleklerin başlarında taç görülmez. Kısas-ı Enbiya'da bulunan bu minyatür tasarımda, Hz. Âdem'in başında kutsallığı simgeleyen herhangi bir hare çizilmemiştir.

Hz. Âdem'in bitkisel motiflerle bezeli halı üzerine yerleştirilen tahtının, hizasında arka cephede, köşkün açık kapısından selvi ve bahar dalı ile süslü cennet bahçesi görüntülenmiştir. Kapı çerçevesinin etrafındaki duvar yüzeyinde, mavi noktalı, geniş bir altın bordürün içerisinde, beyaz zemin üzerine, pembe tonlarda akıtma tekniği kullanılarak yapılan bahar dalları, minyatüre zenginlik ve boyut katmıştır. Genel anlamda Hz. Âdem ve melekler, orta Asya Türk tipini andırırken, meleklerin saçlarının, tepeden toplanarak bağlanması oldukça dikkat çekicidir. Yine Orta Asya Türk tiplerinde gördüğümüz bu toplama tarzı, savaşçı kişilerin sıklıkla kullandığı bir bağlama biçimidir diyebiliriz.

Resim:4- Ms. T-7. Meleklerin Hz. Âdem'e Hizmet ve Secdesi. (Milstein. Rachel, Rührdanz. Karin, Schmitz. Barbara, 1999: resim:57)

Resim 4; Kısas-ı Enbiya'da bulunan minyatürde, meleklerin Âdem'e secde etmeleri anlatılmaktadır. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımı, Hz. Âdem, sekiz melek ile görüntülenmiştir. Hz. Âdem merkezde, altıgen planlı ve sanduka'lı bir taht üzerinde, sağa dönük, sağ eli dizinde, sol eli kucağında, diz üstü oturmuş bir biçimde betimlenmiştir.

Âdem başında şemse biçiminde altın bir taç ile boynu hafif eğik, tevazu içinde görülürken, Hz. Âdem ve meleklerin kıyafetleri yine resmedildikleri dönemin tarzı olan geleneksel kıyafetler içerisinde, içlik üzerine, ayağa kadar uzanan uzun etekliklerle betimlenmişlerdir. Kompozisyondaki beş meleğin toplu saçları, altın zincirler ile süslenirken, ikisinin başında altın yaprak biçiminde şapka, Hz. Âdem'in sağında, ayakta durarak ona hizmet eden meleğin başlarında ise, dendanlı altın bir taç vardır. Meleklerin başlarındaki farklı aksesuarlar, aralarında kıdem veya görev farklılıklarının olabileceğini düşündürmektedir. Hz. Âdem'in başı ve tacı, kutsallığı simgeleyen alevli harelere çevrilirken, gökyüzüne uzanan harenin uzunluğu dikkat çekicidir.

(Resim 4) Tahtta oturan Hz. Âdem'in önünde, kanatlı iki melek Âdem'e secde ederken betimlenmiştir. Secde eden meleklerin arasından akan ve yaşamı simgeleyen hayat suyu, minik bir havuz oluşturmaktadır. Allah'ın emri üzerine, Hz. Âdem'e secde eden her iki meleğin başı yere temas etmezken, diz ve dirsekleri yere yapışık biçimde resmedilmiştir. Âdem'in karşısında, elinde tepsi ile ikram yapan ve gökyüzünde uçan meleğin dışındaki tüm melekler yerde; diz üstü, oturur veya yere kapanmış bir biçimde tasvir edilmiştir. Âdem ve sekiz meleğin içinde bulunduğu koyu renkli zeminin bitiminden başlayan gökyüzü, arka plan olarak verilmiştir. Tasarımın sağ üst köşesinde, gökyüzünde Hz. Âdem'e doğru uçmakta olan, kanatları açık bir melek tasvirine yer verilmiştir. Âdem'in tahtı arkasından gökyüzüne uzanan geniş gövdeli, ağaç çizimiyle mekân zenginleştirilmiştir.

Resim:5 Hz. Âdem e Meleklerin Hizmeti. (Milstein, Rachel, Rührdanz, Karin, Schmitz, Barbara, 1999: resim:27)

Resim 5; Kısas-ı Enbiya'da bulunan minyatür, meleklerin Âdem ile sohbet ve hizmetlerini konu almıştır. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımı, Hz. Âdem, dört melek ile görüntülenmiştir. Hz. Âdem yine merkezde, altıgen planlı ve sandukalı bir taht üzerinde, sağa dönük, sağ eli dizinde, sol eli kucağında, diz üstü oturmuş bir biçimde görülmektedir. Kompozisyon kurgusu, duruş, tipler ve uygulama teknikleri bakımından, (Resim:1-4-5)'in minyatür tasarımlarının birbirine benzerliği dikkat çekicidir.

Üst kısımda incelenen minyatür tasarımların aksine; bu kompozisyonda tahtta oturan Hz. Âdem'in sağ ve solunda bulunan iki meleğin, kanatlarını Âdem'in üzerine uzatarak, onu kuşatmış olmaları, meleklerin Hz. Âdem'e olan muhabbetlerini simgelemektedir. Aynı zamanda Hz. Âdem'in tahtı arkasında, gökyüzünü aşarak kompozisyon dışına taşan, iki selvi ağacından biri Hz. Âdem'i diğeri Hz. Havva'yı ve soyun başlangıcını simgelemek için, nakaşın izleyicisine aktarmak istediği güçlü bir yorumdur diyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Âdem'i yarattıktan sonra; Âdem'e şu tembihte bulunur: "Ey Âdem! Eşin ve sen cennete yerleşin, orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz." (Yaman, 2008:143).

7. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennetteki Yaşamları ve İblis'in Oyununu Anlatan Minyatür Örnekler

Resim 6: XIII. Ms. N-2 Âdem ve Havva Cennet Bahçesinde. (Milstein, Rachel, Rührdanz, Karin, Schmitz, Barbara, 1999).

Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva Allah'ın izni ile cennet bahçelerindedirler. Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'nın cennette tam olarak ne kadar kaldıkları bilinmemektedir. Fakat Allah tarafından, kaldıkları süre içerisinde, cennetin tüm nimetlerinden faydalanma imkânları, kendilerine verilmiştir.

Resim 6; Kısas-ı Enbiya'da bulunan minyatürde, bu defa Hz. Âdem ve Hz. Havva kompozisyonun merkezinde, altıgen planlı geniş bir taht üzerinde ve birbirlerine dönük bir hareket planında betimlenmiştir. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımı, Hz. Âdem ve Havva'ya dört melek eşlik etmektedir. Başdaş kurmuş bir biçimde oturan Âdem sol eli dizinde, sağ elini Havva'nın uzattığı çiçek benzeri bir cismi almak üzereyken resmedilmiştir. Havva ise sol eli ile etekliğini tutarken, sağ eli ile de eşine çiçek uzatmaktadır. Göz göze ve diz dize âşıkları anımsatan çiftin muhabbeti, müthiş bir titizlik ile verilmiştir.

Hz. Âdem, Hz. Havva ve meleklerin kıyafetleri resmedildikleri dönemin tarzını yansıtırken, Âdem, Havva ve meleklerden birinin başında, altın taç görülmektedir. Çifte hizmet eden melek figürleri ayakta ellerindeki tepesilerle cennet meyveleri ve nimetlerini ikram eder bir hareket planında çizilmişlerdir. Hz. Âdem'in başında, kutsallığı simgeleyen alevli hanelerle görülürken, Hz. Havva'nın

başında hareye yer verilmemiştir.

Tahtın üzerindeki bitkisel bezemeler; altın zemin üzerine rumi motifleriyle süslenmiş geniş bir bordür, bordür içi, koyu zemin üzerine "çift tahrir" tekniğiyle yapılmış, bulut ve peç motiflerinden oluşan bir desen ile bezenmiştir. Altıgen planlı tahtın her köşesine bu terkip zemin renkleri birbirinin zıddı olacak biçimde uygulanmıştır. Koyu yeşil zemin üzerine yerleştirilen figürler den kalan boşluklar, çeşitli çiçek, ot ve ağaçlar ile zenginleştirilmiştir. Pembe ve beyaz renklerdeki bahar dalları ile süslü cennet bahçesinde yeşil yapraklı bir fidan ve bir selvi ağacı da görülmektedir. Selvi ağacı diğer minyatür kompozisyonlarda olduğu gibi, Hz. Âdem'in tahtı arkasından gökyüzüne uzanmaktadır. Altın zeminli gökyüzü, münhanî tekniği ile boyanmış bulutlarla süslenmiştir.

Ünlü Âdem ile Havva (Resim:7) resminden izlenebileceği üzere insan figürleri, Selçuklu resim ilkelerine karşılık gelecek şekilde büyük bir ölçülülük içinde yarı çıplak halde gösterilmiştir. (Tez,2018:103)

Resim 7: İbn Bahtışu'nun Menafî El-Hayavan (Meraga, 1298) adlı Elyazmasından Adem ile Havva (Pierpont Morga Library, New York) (Tez, 2018:103)

“ Menafi el- Hayavan” adlı el yazmasında bulunan bu minyatür tasarım; tam sayfaya dikdörtgen planlıdır. Minyatür tasarımda, Hz. Âdem ve Hz. Havva yarı çıplak, ayakta resmedilmiştir. Bir cennet bahçesi içerisinde, yemiş ve ağaçlar arasında sohbet ederken görüntülenen, Âdem ve Havva'nın üzerine sarılı kumaşlar, akıtma ve tarama tekniğinin yoğun görüldüğü kıvrımlı, kat kat kumaşlar içerisinde Selçuklu resim geleneğinin izlerini taşımaktadır. Figürlerin tipleri ve yüzleri Orta Asya Türk tipi diye bilinen, yuvarlak ay yüzlü, minik ağızlı, çekik badem gözlü ve gür saçlıdır.

Âdem sağ elinde asasını tutarken, sol eliyle boynuna bağlı, omuzlarından ayaklarına inen kumaşı, bel hizasında tutarken resmedilmiştir. Havva göğsü açık bir biçimde, başından omuzlarını sararak diz altına inen, beline sarılı kumaşı, sol eliyle tutarken görüntülenmiştir. Havva dirseğinden büküldüğü sağ kolunu Âdem'e uzatmış, bir şeyler anlatır tarzda yorumlanmıştır. Yüzündeki hafif tebessüm ile, halinden memnun görünen Havva'nın aksine, Hz. Âdem düşünceli ve dalgın bir hal içerisinde verilmiştir (Resim:7).

Havva'nın her iki kolunun altından dizlerine kadar uzanan örgü saçları oldukça dikkat çekicidir. Havva'nın küpeleri, bileklerini süsleyen ikişer kalın halka bilezikleri ve ayaklarda halka biçimindeki halhali ile çizildiği dönemin, kadın ve takı tutkusunu göstermesi açısından oldukça önemli bir bilgi oluşturmaktadır. Aynı zamanda Havva'nın Âdem'e uzattığı sağ elini tutuş biçimi ve serçe parmağın havada bırakılması, daha sonraki dönemlerde, Osmanlı resim sanatında, özellikle Levni 'nin tek kadın portrelerinde sıklıkla görüldüğümüz bir detay olması bakımından da çok kıymetli bir örnek oluşturur.

Hz. Âdem ve Hz. Havva başlarında kutsallık ifade eden hareler ile görüntülenmiştir. Bu kompozisyondaki harenin formu, dikkat çeken bir yorum oluşturmaktadır. Bu tarz hareleri biz daha çok Hristiyan resim sanatında, Hz. İsa'yı anlatan ikonlarda görmekteyiz. Türk- İslam resmi olan minyatür sanatında, kutsallık ifade eden işaret olarak, alev biçiminde yorumlanmış hareler görülmektedir. Peygamberler, melekler, evliya ve özellikle Hz Muhammet 'in hayatını anlatan minyatürlerin yer aldığı “Siyer-i Nebi” yorumların da bolca alevli hare örneklerine rastlamaktayız.

Yazı üzerine çekilen zemin çizgisi üzerine yerleştirilen figürler, meyvalı fidanlar arasında betimlenirken, zemine atılan çim, ot ve çeşitli çiçekler ile bereketli cennet toprakları simgelenmektedir. Cennet bahçesinde yakın plan çalışılan, Âdem ve Havva figürleri, çalışmanın neredeyse tamamını kaplamaktadır. Konuyu anlatan iki sıra yazı arasında, cetvel ile sınırlandırılan kompozisyonda,

yer yer cetvel üzerinde, minik taşmalar görülmektedir (Resim:7).

Resim: 8 Hz. Âdem ve Havva'nın Yasak Meyveyi Yemeleri. Asarül-Bakiye, Edinburg Üniversitesi Kitaplığı, Ms. Arab 161, 48a (Rice, s. 115).(Yaman, 2008:Resim:2)

El -Biruni'nin (973- 1051) yazmış olduğu El-Asarü'l-Bakiye an'ıl Kuruni'l Haliye (Geçen Asırlardan Kalan Eserler) adlı eserinin 1307-8 yıllarında hazırlanan, resimli nüshasında (no.161) betimlenmiştir (Yaman, 2008:144)

(Resim:8) El - Biruni'nin Kitab el-Asar el-Bakiya adlı (Tebriz-1308) de yazılan, yazma eserinde bulunan bu minyatürde Âdem ile Havva çıplak olarak betimlenmiştir. Yarım sayfa üzerine, yatay dikdörtgen bir planda tasarlanan kompozisyonda, Âdem ve Havva'nın İblis tarafından kandırılması konu edilmiştir. Minyatür tasarımda Hz. Âdem, Hz. Havva ve Şeytan (İblis) ayakta betimlenirken, aralarında geçen konuşma anı yorumlanmıştır.

Hz. Âdem ile Hz. Havva cennette giyinik olup olmadıkları konusunda bilinçli değıllerdi, yeryüzündeki olağan gereksinimleri yoktu. Bu yaklaşılması ve meyvelerinin yenilmesi yasak olan ağaç engeline karşın böyle sürmüştür. Bu ağacın adı, türü Kur'an'da belirtilmemiştir. Kitab-ı Mukaddes'e göre ise bu bir yaşam ağacıdır (And, 2007:93).

Âdem figürünün vücudu hafif, İblis'e dönük, sağ el göbekte, sol el göğsünde, düşünceli bir tarzda görünürken, Havva Âdem ile İblis arasında, vücudu İblis'e, başı Âdem'e dönük bir hareket planında görüntülenmiştir. Havva sağ eli ile mahrem yerini kapatırken, sol elinde yasak meyve ile resmedilmiştir. Hz. Âdem, Hz. Havva ve İblis'in başında kutsallığı ifade eden, altın hare daire biçiminde yorumlanmıştır.

Minyatürde Şeytan (İblis), yaş almış, ihtiyar bir adam görünümünde betimlenmiştir. Sağ elinde tuttuğu yasak meyveyi Hz. Âdem ile Hz. Havva'ya uzatmış, söz söyler bir pozisyonda resimlenmiştir. Daha önceki minyatür yorumunda (Resim:2) korkunç ve çirkin bir vaziyette betimle-

nen İblis'in bu tasarımda, ihtiyar bir dede görünümünde yorumlanması, Hz. Âdem, Hz. Havva'yı aldatmak için, şekil ve kılık değiştirdiğinin göstergesidir ki, buda sanatçının aktarmak istediği önemli bir mesajdır.

Şeytan (İblis)'in kılık kıyafeti resmedildiği dönemin kılık kıyafet tarzını yansıtırken, bir önceki tasarımda (Resim:7) gördüğümüz Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın başındaki kutsallık ifade eden, halka biçimindeki harelere, bu minyatürde de aynı şekilde yorumlanmıştır. Burada önemli olan konu, Hıristiyan resim geleneklerinde gördüğümüz bu harelere biçimi ve tarzından ziyade, İblis'in kutsallık ifade eden bir hare ile yorumlanmasıdır.

Şeytan, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın sonsuza dek cennette kalmalarını kıskanarak onları yasak ağaçtan yemeleri için kandırmıştır. Şeytan (İblis)'in kendisi de cennetten kovulmuş olmasına karşın nasıl oluyor da yeniden cennette bulunabiliyor (And, 2007: 94).

Metin And'ın verdiği bu bilgi doğrultusunda; Şeytan (İblis)'in lanetlenip kovulması, Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı, yanıltarak yasak meyveyi yedirmesinden önce mi? Sonra mı? gerçekleşmiştir sorusunu akla getirmektedir. Orantısız ve mekanik bir çizimle yorumlanan figürlerin (Resim:8) yüz hatları dışında detaya girilmemiştir. Zemin çizgisi üzerine doğrudan yerleştirilen figürlerin ayakları hizasına çizilen, çeşitli ot ve kayalar ile mekâna zenginleştirilmiştir. Arka plan altın bir tepelik ve tepenin ardından yükselen kalın gövdeli meyve ağaçları ile süslenmiştir. Tasarımın sol üst köşesinden gökyüzüne uzanan dalgalı formdaki iki çizgi; olayın geçtiği mekânın yüksek bir dağın eteklerinde olduğunu düşündürür ki, buda çalışmaya derinlik hissi kazandırmıştır.

Resim: 9' da Osmanlı divan şairi Mehmet bin Süleyman Fuzuli'nin (1498-1556) Hadikatü's-Süeda (mutluluk bahçesi) adlı eserine göre; Âdem'i kıskanan Şeytan, yılan ve tavus kuşunun yardımıyla cennete girip Âdem ile Havva'yı kandırarak yasak ağacın meyvesini yemelerini sağlar. Âdem ile Havva, edep yerlerinin açık olduklarının farkına vararak birbirlerinden utanırlar ve mahrem yerlerini incir yaprağı ile örterler (Tez, 2018:170).

Resim: 9 Adem ile Havva'nın Cennet'ten Kovulması (Hadikatüs s Süeda, BN, suppl. Turc 1088).(And, 1998:95).

Süleyman Fuzuli'nin (1498-1556) Hadikatü's-Süeda adlı eserinde bulunan ve Âdem ile Havva'nın cennetten kovuluş sahnesini anlatan minyatür tasarım (Resim:9) da; tam bir sayfa üzerine, dikdörtgen bir planda tasarlanan kompozisyonda, dış mekân betimlemesi yapılmıştır. Cennet bahçesi içinde dokuz figür ve cennet dışında üç figür çizimi ile konu anlatılırken, cennet içerisinde; Hz. Âdem, Hz. Havva ve yedi melek figürü, cennet dışında; İblis, tavus ve yılan yer verilmiştir. Koyu yeşil bir zemin üzerinde tasvir edilen cennet bahçesi, çeşitli bahar dalları, selvi ve meyve ağaçları ile bezenmiştir. Yer yer kompozisyondan taşan doğa öğeleri ve köşkün üçgen planlı çatısı tasarıma boyut ve hareket katmıştır.

Çeşitli mekânlara ayrılan bu minyatürde cennetin içi ve dışı birbirinden ayrılmıştır. Böylece bir kompozisyonda, minyatür ister doğayı gösterebilir, ister mimari yapılar olsun gerektiğinde zamandaş olarak değişik zamanları ya da yerleri göstermek olanağını sağlar (And, 2004:79).

Hz. Âdem ve Hz. Havva yarı çıplak, el ele cennet kapısından çıkarılarken görüntülenmiştir. Havva boynu bükük ve oldukça hüznü bir biçimde, sağ eli Âdemde, sol eliyle de beline sarılı cennet ağacının yapraklarını tutmaktadır. Oldukça minik adımlarla ilerleyen Havva'nın pişmanlığı, dalgın ve donuk bakışlarından anlaşılmaktadır. Hz. Âdem ise, sol eliyle Havva'nın elini tutarken, sağ kolu havada ve avuç içi yukarı doğru açılmış "ne gelir elden" dercesine bir vücut diliyle, Havva'ya teselli verme çabası içinde betimlenmiştir.

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın başlarından yükselen, kut-

sallık göstergesi olan hareler, Türk İslam resim geleneklerine uygun bir formda, alevli bir biçimde çizilmiştir. Bu minyatürde alev biçimindeki harelerin, baştan değil de bedeninin ardından (sırtından) çıkması ve yine harelerin, insan vücudunun yarısı kadar uzun olması oldukça dikkat çekicidir. Hare çiziminin çıkış noktası ve uzunluğu, diğer çağdaş yorumları ile karşılaştırıldığında, önemli bir fark olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı divan şairi Mehmed bin Süleyman Fuzuli'nin (1498-1556) Hadikatü's-Süeda (mutluluk bahçesi) adlı eserine göre; cennetten kovulup dünyaya inerken Cebrail onlara yol gösterir (And, 2018:170).

Minyatür tasarımın sağ köşesinde, cennetten ayrılan Âdem ve Havva'yı yolcu eden üç kanatlı melek sıralanmıştır. Bu meleklerin kimliği ile ilgili yazılı bir kaynak olmamakla birlikte, kuvvetle muhtemelen, Cebrail, Azrail ve Mikail olarak tasarlanmış olma ihtimalleri yüksektir. Allah-ı Teâlâ'nın emri ile Hz. Âdem'in ve Hz. Havva'nın yaratılış aşamalarında görevlendirilen bu meleklerin gözleri Âdem ile Havva'da, boyunlar hafif bükük, hüznü bir biçimde resmedilmiştir. Sağ alt köşede; yeşil içlik üzerinde turuncu etekliği olan melek çaresizce ellerini ovuştururken, ortadaki melek kollarını iki yana bırakmış, durumu kabullenmiş bir izlenim vermektedir. Soldaki kırmızı kanatlı ve kırmızı elbiseli melek ise, olan bitenden duyduğu şaşkınlığı, iki eliyle yaptığı hayret işareti ile ifade etmektedir.

Koyu yeşil bir zemin üzerine yerleştirilen figür ve diğer kompozisyon öğeleri, oldukça sade ve anlaşılır bir düzen içerisinde verilmiştir. Âdem ile Havva'nın çıktığı cennet kapısının ardında, üç katlı ve balkonlu zarif bir köşk tasvirine yer verilmiştir. Köşkün ikinci kat penceresinden ve üçüncü kat balkonundan olan biteni izleyen üç meleğe yer verilirken, cennet bahçesinin üst sol köşesinde havada uçar pozisyonda bir melek görüntülenmiştir.

Minyatür tasarım (Resim:9) da; cennet dışında İblis, tavus ve yılan figürleri bir arada verilmiştir. Minyatür sanatında aynı anda, birkaç mekân ve zamanın birarada verilebilme özelliği, minyatür kompozisyon özgürlüğünü yansıtırken, tasarımdaki ikinci mekân, cennet kapısının hemen dış yanı olarak konumlandırılmıştır. Kompozisyonun sol alt köşesin de yer alan bu mekân içerisine; İblis, tavus ve yılan figürleri yerleştirilmiştir. İblis'in koyu ten rengi, ayrıntıların net bir biçimde görülmesini zorlaştırmıştır. Başında kırmızı fesli olan İblis, yerde kollarıyla sardığı dizlerini, göğsüne çekmiş bir biçimde görüntülenmiştir. İblis'in hemen yanında, yerde sürünen bir yılan ve onun üzerindeki alana, ihtişamlı kuyruğu ile zümrüt yeşili tavus kuşu yerleştirilmiştir. Yılan soğukkanlı yaratılışı ile bilinirken, tavus adeta, güzelliğin ve kibrin sembolü ol-

muştur.

8. Yılan ve Tavus Kuşu Hakkında Kutsal Kitaplara Bilgiler

Âdem ve Havva'yı konu alan minyatür tasarımlarda; Bir cennet bahçesi içinde Âdem ile Havva'nın yanı sıra yılan ve tavus kuşunun da yer aldığı birçok minyatür örnek bulunmaktadır. Yılan ve tavus bazen cennet içinde, bazen cennet kapısı önünde yahut cennet dışında betimlenmişlerdir. Tavus kuşu yorumları birbirine benzetmekle beraber, günümüzdeki görünümüne oldukça yakın betimlenmiştir. Yılanın bilinen görünümünün yanı sıra, dört ayaklı yorumları da Âdem ile Havva minyatürlerinde (Resim:15) karşımıza çıkmaktadır. Bu minyatürlerdeki dört ayaklı yılan, ejderha figürünü andırmaktadır. Hatta bazı minyatür tasarımlarda, tavusa ejderhanın eşlik ettiği görülmektedir. Âdem'i ejderha üzerinde, Havva'yı tavus kuşu üzerinde gösteren minyatür (Resim:14) buna örnek gösterilebilir.

Âdem ve Havva minyatürlerinin birçoğunda görülen yılan ve tavus hatta ejder figürlerinin bu denli minyatürlerde boy göstermesinin sebebi nedir? Peki, kutsal kitaplar da bu konu ile ilgili bilgi var mı? Kutsal kitaplar, yılan, tavus kuşu ve ejder hakkında neler diyor? gibi soruların cevaplarını aramak gerekmektedir.

Tekvinin üçüncü bölümünde öykünün devamı olarak erkek ve kadının Eden bahçesindeki Tanrıyla birlikteki yaşamları ve oradan atılışları anlatılır. Hayvanların en hilekârı olarak nitelendirilen yılan kadınla karşılaşır ve onu iyilik ve kötülüğü bilme ağacının meyvesinden yemesi için ikna etmeye uğraşır. Kadın, bahçenin ortasındaki ağacın meyvesinden yemeyi Tanrı'nın kendilerine yasakladığını ve şayet yerseler öleceklerini, ifade ettiğini söyler. Yılan ise, bu meyveyi yemekle ölmeyeceklerini, bunu Tanrı'nın da çok iyi bildiğini, o meyveyi yediklerinde iyiliği ve kötülüğü bileceklerini ve Tanrı'yla aynı özelliklere sahip olacaklarını söyler. Bu sözler karşısında kadın ikna olur ve o da Âdem'i ikna eder. Önce kadın yer daha sonrada yemesi için Âdem'e de meyveden verir (Batuk, 2009:55).

Öykünün devamı Tekvin 'de şöyle geçer; Tanrı daha sonra yılanı döndü ve dedi ki: "O mel'un İblis'i ağızından cennete sokan sen, benim kulumu ayarttın. Bu yüzden sen de lanetlendin. Bundan sonra karnının üzerinde sürünecek ve sadece toprakla besleneceksin. Ayrıca sen âdemoğlunun, onlar da senin düşmanın olacak. Birbirinizle karşılaştığınızda sen onların topraklarını ısıracağını, onlar da senin başını ezecek."(Şola, 2015:209).

Tevra'tta belki şeytani temsil edecek şekilde aldatma işini yılan üstlenir. İslami anlayışta yılanın söz edilmez (Çoruhlu, 2011:137).

Tavus kuşu ve Yılan:Sembolik düzeyde pek çok inanç sisteminde yer almasına karşın tavus kuşuna, İncil ve Kur'an'da rastlanmaz; ancak Yahudi kaynaklarının esas alındığı bazı İslam literatüründe tavus kuşuna yer verilir. Yılan ve tavus kuşunun cennetin bekçileri olduğu ve şeytan tarafından tuzağa düşürülerek Âdem ve Havva ile cennetten kovulduğu belirtilir (Çoraklı,2012:8).

Türk halkı arasında yeraltı güçlerine sahip karayılan, karanlığın ve soguk kanlılığın simgesi olarak kabul görmektedir.

Yılan Türk Şamanizminde yeraltı ilahı Erlik le ilgili bir simgedir. Onun genellikle kara yılan olarak anılmasının sebeplerinden biri yine Erlik (yeraltına mensup kötü ruh ve şeytan) ile ilgilidir (Çoruhlu, 2011:201).

Resim:10 Hz. Adem ve Havva Cennet'ten Kovuluyor. (Fahnâme.TSM, H1703). (Bağcı,Çağman,Renda ve Tanındı, 2006:195)

Nakkaş Kalender Paşa'nın Fahnâme adlı eserinde yer alan ve olasılıkla Nakkaş Hasan (Ölm.-1623) tarafından yapılan ünlü bir minyatürdür. (Resim:10) de ön planda cennet bahçesinde el ele tutuşmuş Âdem ile Havva, arka planda bir revak, sağ üstte kemerli cennet kapısının önünde onlara hayır dualar eden Cebrail, onun önünde yer alan tavus kuşu ve yılan, Havva'nın elinde ise yasak meyveyi simgeleyen buğday başakları görülmektedir (Tez, 2018:170).

Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılışını konu alan, minyatürde (Resim:10), cennet bahçesi içinde beş figür tasarımına yer verilmiştir. Kompozisyonun ön cephesinde, mekân çizgisi üzerinde, Hz. Âdem ve Hz. Havva el ele, ayakta ve yarı çıplak bir biçimde görüntülenmiştir. Sol köşeye yerleştirilen Âdem figürünün, sağ eli göğsün-

de sol eliyle Havva'nın elini tutmaktadır. Havva'nın sağ eli Âdem'in avuçları içinde, sol elinde ise, iri taneli altı buğday başağını tutarken resmedilmiştir.

Fahnâme'deki bu minyatürde, başakların yer alması, ressamının yasak meyveyi buğday olarak düşündüğünü göstermektedir (Yaman, 2008:146).

Arkada revaklı, çinilerle kaplı cennet köşkerlerinden biri ve kapıda bu duruma parmağını ısırarak şaşkınlıkla bakan bir melek (belki de Rıdvan) görülür. Karşı sayfasındaki fal metni büyük bir üzüntüden sonra hayırlara ulaşacağını, fal sahibinin kendisine kısmet olacak büyük bir mevkiiin kıymetini bilemeyeceğini belirtir, onu kötü niyetli, kötü huylu kişilere ve karşı cinse karşı uyarır (Bağcı,Çağman,Renda veTanındı,2006:194).

Minyatür tasarımıda, (Resim:10) Âdem ve Havva'nın vücut hatlarının orantısız ve kollarının oldukça kalın çizilmiş olduğu görülür. Figürlerde; Orta Asya Türk tipi diye bildiğimiz, yuvarlak ay yüzlü, çekik badem gözlü, kalem kaşlı, minik ağızlı yüz tiplemesinin etkisi görülmektedir. Hz. Âdem ve Havva'nın başlarında kutsallık ifade eden alev görünümündeki hareler, Türk İslam resim geleneğine uygun bir biçimde uygulanmıştır. Harelerin boyları (Resim:1, Resim:4 ve Resim:9) da olduğu gibi oldukça uzun verilirken, aşağı yukarı aynı boylarda tasarlanan figürlerin (Âdem ve Havva)'nın hare boyları birbirinden farklı olması dikkat çekicidir. Hz. Âdem'in başındaki harenin daha uzun olması, kadın ve erkek arasındaki fark veya erkek üstünlüğü gibi konularla alakalı olmayıp, Hz. Âdem'in Peygamberliğine vurgu yapmak için sanatçı tarafından verilen bir mesajdır diyebiliriz. Zira İslam kadını her daim korumuş ve yüceltmıştır.

Hz. Âdem ve Havva'nın yarı çıplak betimlenen bedenleri, birbirinden farklı ten rengine boyanması ve bu farkın bariz bir biçimde dikkat çekmesi, İnsanlığın ilk atası olarak bilinen Hz. Âdem ve Havva'dan türeyen insanoğlunun birbirinden farklı ten renkleri ve insan tiplerine vurgu yapmak için, yine sanatçının vermek istediği güçlü bir mesajdır. Hz. Havva'nın örgülü saçları ve küpeli kulakları ile kadının, her zaman, her yerde bakımlı ve güzellik kaygısı içerisinde olduğu izlenimi vermektedir.

Nasıl olduysa, sonunda Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak ağaçtan yemeleri, onların günahlı durumuna düşmelerine yol açmıştır. Bu ağaçtan yedikleri zaman edep yerleri açılmış ve onlarda bunun bilincine varmışlar ve örtünme gereksinimi duymuşlardır (A'raf S.,22; Taha S., 121).İkisi de yanlışlarını anlamışlar, utanma duygusunda bilinçlenmişler, tövbe etmesini öğrenmişlerdir. Daha sonra ikisi de yeryüzüne indirilmişlerdir (Taha S.122-123). (And, 2007:94).

Kompozisyonun arka cephesi, Hz. Âdem ve Havva'nın

arkasında bıraktığı cenneti simgelemektedir. Cennet; yedi sütunun tuttuğu yedi kemerli bir avlu, dikdörtgen planlı ve yine kemerli bir kapıyla betimlenirken, cennet kapısının önü çeşitli, penç ve hatai motifleri ile süslenerek alan zenginleştirilmiştir. Cennet kapısı önünde, Ceb-rail olduğu düşünülen meleğin, Âdem ve Havva'yı yolcu eder bir hareket planında resmedilmiştir. Melek figürünün hemen önünde, görkemli kuyruğu ile tavus ve cennet kapısının dışında karanlığın simgesi olan kara bir yılan betimlenmiştir.

Resim:11 1445 Yılında Yapılmış Bir Minyatür. (Bilgili,2018:214)

Hız. Âdem ve Havva'nın cennette yasak ağaçtan yemelerini konu alan, sanatçısı tam olarak bilinmeyen minyatürde (Resim:11) cennet bahçesi içinde üç figür tasarımına yer verilmiştir. Mekân çizgisi üzerinde küçük bir tepelik, tepeliğin üzerine yerleştirilmiş yasak meyvenin bulunduğu ağaç, ağacın sağında Hız. Havva, solunda Hız. Âdem resmedilmiştir. Kompozisyonun merkezinden çıkan yasak ağaç, mekânı ikiye bölerken, yasak ağaca sarılı, insan başlı uzun bir yılan görüntülenmiştir. Yılanın insana benzeyen başı oldukça ilgi çekicidir. Yılan taşlı bir taç ile, gözleri kapalı tasarlanmıştır.

Hız. Âdem ve Havva tamamen çıplak çizilirken, Havva'nın belinden aşağı inen saçları edep yerini kapatmış bir biçimde betimlenmiştir. Minyatürdeki figür çizimleri, orantısız vücut hatları ile bozuk bir anlatım sergilemektedir. Detaylara hiç girilmeyen bu yorumda, cennet bahçesi otsuz, çöpsüz kurak bir tarlayı andırmaktadır. Hız. Âdem ve Hız. Havva; sol ellerinde birer elma, elmaları ağızlarına götürmüş bir hareket planında tasarlanmıştır. Aynı zamanda Havva'nın sağ elinde de bir elma tutması oldukça ilginçtir. Figürlerin başlarında herhangi bir kutsallık ifade eden hare bulunmamaktadır. Minyatür tasarımdaki, elma

ağacı ve Hız. Âdem ve Hız. Havva'nın ellerinde elma bulunması, sanatçısının yasak meyveyi elma olarak düşündüğünü göstermesi bakımından mühimdir.

Elma Miti:Elma ağaçları tüm dünya anlatılarında yeniden doğuşun ve üremenin sembolüdür (Bilgili, 2018:214).

Hikayeler, filmler, masallar ve resimleri süsleyen elma motifinin bu denli sevilerek kullanılması sebepsiz değildir elbet. Yasak meyve bugday mı, elma mı, incir mi bilinmez ama tüm dünyada en yaygın innaç yasak meyvenin elma olduğu düşüncesidir. İslam inancında ise, yasak meyvenin bugday olduğu düşüncesi hakimdir.

Elma miti söylencelerde, masallarda hatta dinsel kıssalarda Havva'nın Âdem'e yedirdiği bilgi ağacının meyvesi ve insanlığın cennetten kovulmasına neden olan meyve olarak var olmuş ve kendine sanat eserlerinde, yazınsal alanında yer bulmuş özel bir meyve olarak geçer. Aslında hiçbir kutsal kitapta, bilgi ağacının elma ağacı olduğuna dair bilgi olmamasına karşın çoğunlukla yasak meyvenin elma olduğu miti çok yaygın olarak geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Bu ağaç iyiyi ve kötüyü bilme ölçütü sunan bilgi ağacıdır. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan bu meyve çoklukla görsellerde yılanın ağızından Havva'yı baştan çıkartmak ve yasak olanı yaptırmak için ona sunulan elma şeklinde tasvir edilir. Elma ilk günahla ilintili olarak görülmüş çünkü elma sözcüğü Latince kökenli "malus", "malum" yani, kötü, günah anlamına gelen kelime ile bağlandırılmıştır. Âdem ile Havva'nın bu meyveyi yedikten sonra cennetten kovulması ve bunun beraberinde dünyaya kötülük getirmesi olarak da düşünülür (Akyıldız, 2017:1044-1045).

Yasak ağaç ve yılan konusunu başka kültürlerde de buluyoruz. Kimi kez yaşam ağacının yerini yaşam suyu pınarı almaktadır. Buna yaklaşıp ölümsüzlüğe erişmek için, bunu bekleyen yılanı ya da canavarı yenmek gerekir. Bunun her zaman fiziki bir savaşın olması gerekmez, Hız. Âdem yılanın oyununa gelmiştir (And, 2007 :94).

Resim: 12 13. Yüzyıla Ait Bir Çizim. Ölümsüzlük Mantarı Hayat Ağacı Şeklinde Düşünölmüş. Ağaca Sarılmış Yılanın Sağında ve Solunda Adem ve Havva Tasvir. (Bilgili, 2018:215)

13.yüzyıla tarihlenen çizimde;hayat ağacı mantar şeklinde tasarlanmıştır. Kompozisyonun merkezinden yükselen hayat ağacı mekânı ikiye bölmüştür. Hayat ağacının üzerinde kuyruğu yere uzanan dev bir yılan dolanmış biçimde görüntülenmiştir. Yasak meyveyi yedikten sonra edep yerleri açılan Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yılanın hileli tuzağına düştüğü bu zor an betimlenmiştir. Hayat ağacının sağında Hz. Âdem solunda Hz. Havva, yarı çıplak bir biçimde görüntülenmiştir (Resim:12). Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın ellerinde, edep yerlerini kapatan, geniş birer yaprak görülmektedir. Zaman içerisinde tahrip olan çizimde, orantısız ve deforme olmuş vücut hatları dikkat çekmektedir. Hz. Âdem figürünün vücut hatları, zar zor belli olurken, detaylar tamamen kaybolmuştur. Figürlerin başlarında herhangi bir kutsallık belirten hare bulunmazken, Hz. Havva'nın yüz mimiklerine bakıldığında pişmanlık ve korku içinde olduğu söylenebilir.

Resim:13'de Gülsenkyan koleksiyonu da bulunan dikdörtgen planlı minyatür tasarımda Hz. Âdem ve Hz. Havva yarı çıplak bir biçimde görüntülenmiştir. Kompozisyonun sağ köşesinde, Hz. Havva yeşil yapraklı bir ağaç altında oturmuş ve ellerini Hz. Âdem'e doğru uzatmıştır. Kompozisyonun üst sol köşesinde ise Hz. Âdem ayakta, her iki elini Havva'ya uzatırken resmedilmiştir. Figürlerin bellerinde edep yerlerini kapatan yeşil yapraklardan örülü birer önlük ile görüntülenirken tipleri yine Orta Asya Türk tipini anımsatmaktadır (Resim:13). Diğer minyatür örneklerden farklı olarak, bu minyatür de, Hz. Âdem'in

gür bir sakal ve bıyıkla tasvir edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Oldukça zarif ve orantılı çizilen figürlerin, detayları incelikle işlendiği aşikârdır. Âdem ve Havva'nın başlarında kutsallık ifade eden alev görünümündeki harelere, Türk- İslam resim geleneğine uygun bir biçimde yorumlanmıştır.

Cennet bahçesi içinde bulunan Âdem ve Havva'nın içinde bulunduğu mekânın sağ ön cephesinde, su görünümünde bir alan ve bu alanı kaplayarak, kompozisyonun bir ucundan diğer ucuna uzanan kayalık bir bölüm betimlenmiştir. Ön cephe olarak tasarlanan bu kayalık alanın arkasına yerleştirilen, Hz. Âdem ve Hz. Havva figürlerinin arası penç motifinden oluşan çiçeklerle süslenmiştir. Minyatür tasarımda (Resim:13) Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın birbirine dönük yüzleri ve yine birbirine uzanan elleri ile aralarındaki güçlü bağ vurgulanmıştır. İzleyicisinde, sadakat ve aşkla birbirlerine bağlı oldukları, hissini uyandırmaktadır.

Resim:14 'de Âdem ile Havva Peygamberler, H.1225, 14b. ((Milstein, Schmitz Rührdanz,1999: resim:48)

Dikdörtgen planlı minyatür tasarım (Resim:14) da Hz. Âdem ile Hz. Havva bir melek ve şeytan (İblis) cennet bahçesi içerisinde görüntülenmiştir. Zemin çizgisi üzerine yerleştirilen küçük bir tepelik üzerindeki yeşil alan içinde, Hz. Havva dev bir tavus kuşunun sırtında, Hz. Âdem ise ejderhanın sırtına oturmuş bir biçimde resmedilmiştir. Âdem ve Havva bellerine sarılı yapraklardan örülmüş önlükler ile yarı çıplak yorumlanmıştır.

Kompozisyonun ön cephesinde, Hz. Havva dev tavus kuşunun sırtından düşmemek için iki kolunu tavusun ince boynuna dolamış, Âdem'i izler biçimde yorumlanmıştır. Kompozisyonun merkezinde ise Hz. Âdem vahşi bir ejderhanın sırtında, arkasındaki şeytan (İblis)'e dönmüş bakarken resmedilmiştir. Hz. Âdem sağ eli ile ejderhanın vücudundan çıkan alev benzeri ağaç dalı biçimindeki cismi tutmaktadır. Arka cephede yeşil yapraklı bir ağaç ve yeşil zemin üzerine serpiyen çeşitli çiçeklerle alan zenginleştirilmiştir.

Yeşil alanın üst noktası, bir sıra ağaç yaprağı ile tepe görünümü kazandırılarak, arka plana geçilmiştir. Arka cephede, şeytan (İblis) elindeki kılıcı andıran bir cisim ile ejderhaya vurur pozisyonda tasvir edilirken, İblis tıpkı bir insan görünümünde betimlenmiştir. Kılık kıyafeti resmedildiği dönemin tarzını yansıtırken, İblis'in başındaki Osmanlı sarığı da oldukça dikkat çekicidir. Kompozisyonun sol köşesinden, olan biteni izleyen oldukça iri kanatlı bir melek tasvirine yer verilmiştir. Melek sol elinin işaret parmağını, ağızına götürmüş bir vaziyette, hayret ifadesi ile betimlenmiştir. Âdem ve Havva'nın başlarında kutsallık ifade eden hareler görülmezken, diğer minyatür örneklerden farklı olarak, bu minyatür (Resim:14) de, Hz. Âdem'in bir ejderha üzerinde, Hz. Havva'nın ise tavus kuşunun sırtında betimlenmesi oldukça ilginçtir.

Resim:15 Hz. Âdem ve Havva'nın Cennette Yaratılması. Falname, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1702, vr. 51b.(Yaman,2008:157)

Topkapı sarayı müzesi kütüphanesinde bulunan, Farsça "Falnâme" deki minyatür tasarımda Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkartılışını konu almıştır. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımda, (Resim:15) cennet bahçesi içinde dokuz figür tasarımına yer verilmiştir. Bu figürler Hz. Âdem, beş melek, şeytan (İblis), dört ayaklı yılan ve tavus kuşudur. Hz. Âdem kompozisyonun sağ cephesinde, geniş yapraklı bir ağaç altında, ayakta ve yarı çıplak olarak tasvir edilmiştir. Âdem sağ elini yanındaki ağaca uzatmış, belinde ağaç yapraklarından bir önlük ve başında alevli hare ile görüntülenmiştir. Hz. Âdem'in solunda ayakta duran üç melek, olan biteni izler bir biçimde yansıtılmıştır. Hz. Âdem'in solundaki kırmızı entarili ve başında taç olan meleğin, Cebrail olma ihtimali oldukça yüksektir. Cebrail olduğu düşünülen bu melek, Âdem'in yanı başına sokulmuş, sol eli ile Âdem'e bir şeyler anlatır bir hareket planında görüntülenmiştir. Tasarımın ön cephesindeki mekân çizgisi üzerine yerleştirilen dört ayaklı yılanın başı, minyatürün sağ köşesinde iken, kuyruğu ise sol köşesine uzanmaktadır. Minyatürün sol köşesine beş başlı, buğday başakları resmedilmiştir. Yılanın kuyruğunu, buğday başakları arasında görüntüleyen nakkaş, izleyicisine yasak meyvenin buğday olduğu mesajını iletmektedir diyebiliriz.

Tavus, dört ayaklı yılanın üzerindeymişçesine betimlenirken, mekânı bölen pembe renkli tepenin ardında, olup biteni izleyen iki melek ve İblis görüntülenmiştir. İblis koyu tenli ve insan görünümünde tasvir edilirken, boynuna takılı organ (halka ip) dikkat çekicidir. Hz. Âdem ve meleklerin kıyafetleri resmedildikleri dönemin tarzı olan geleneksel kıyafetler içerisinde, içlik üzerine ayağa kadar uzanan uzun etekliklerle betimlenmiştir. Tasarımdaki üç meleğin başında altın taç görülürken, diğer iki meleğin saçları yukardan bağlanmış bir biçimde görüntülenmiştir. Havva'nın görülmediği (Resim:15) oldukça ilginçtir. Yasak ağaç, şeytan (İblis)'in aldatması ve cennetten çıkarılma hikâyelerini konu alan minyatür tasarımlarda, genel olarak Hz. Âdem ve Havva birlikte yorumlanmıştır. Bu tasarımda gelenek bozularak, Âdem tek görüntülenmiştir.

Resim: 16 ' Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennetten Ayrılışı, Elif Bayrak Kaya Koleksiyonu. (Bayrak Kaya, E.2016).

Resim: 16'da Dış mekân betimlemesi yapılan dikdörtgen planlı minyatür tasarımda, Hz. Âdem ve Hz. Havva, on iki kuş, bir leylek, iki ördek ve iki karaca ile cennet bahçesi içerisinde görüntülenmiştir. Cennet bahçesi içerisinde, uçuşan kuşların yırtıcı kuş olmamaları sanatçının izleyicisine bir mesajdır diyebiliriz.

Değerli hocamız Yaşar Çoruhlu; "İslamiyet'ten önce, yırtıcı olmayan kuşların, Türkler için ruhun simgesi ve cennetin ifadesi olarak görüldüğünü, Orhun yazıtlarındaki ölümlerle ilgili ifadelerden anlaşılmaktadır, diyerek ekler, Türklerde "uçmak" sözcüğü ölümlü ima etmektedir "der. (Çoruhlu, 2011:194).

Yarı çıplak ve ayakta betimlenen Hz. Âdem ve Havva'nın edep yerleri yeşil yapraklar ile kapatılmıştır. Kompozisyonun merkezinde küçük bir mağaraya gizlenen Âdem ve Havva başlar hafif önde, pişmanlık içinde görüntülenmiştir. Hz. Âdem ve Havva'nın başlarında kutsallık ifade eden hareler görülmezken, mağara içerisi tamamen nur'u simgeleyen altın ile kaplanmıştır.

Hz. Âdem ve Havva'nın içinde bulunduğu mağara önu, çiçeklerle bezeli yeşil bir alana bağlanırken, yeşil alanın önünden akan ve cennet nehirlere simgeleyen, bir akarsu betimlemesine yer verilmiştir. Çeşitli ağaç ve bahar dalları arasına yerleştirilen karaca ve kuş figürleri, mekânı hareketli kılmıştır. Ebru üzerine yapılan tasarımda, canlı renkler, özellikle mavi ve yeşil tonları ile bereketli cennet topraklarına vurgu yapılmıştır. Diğer örneklerin büyük çoğunluğunda görülen melek figürlerinin yanı sıra şeytan (İblis), yılan ve tavus gibi figürler de bu tasarımda görülmemektedir. Kur'an-ı Kerim'de Âdem kıssasını anlatan ayetlerde; yılan ve tavus kuşundan bahsedilmemek-

tedir. İslami anlayışta yılan, tavus veya ejderhadan söz edilmezken, yapılan minyatür yorumlarda bu figürleri yer yer görmemiz sanatçısının içsel dünyası ve baktığı çerçeveye bağlıdır diyebiliriz. Bu durum minyatür sanatında ortaya koyulan konu ile ilgili eserlerde, zenginlik ve çeşitlilik katmıştır.

SONUÇ

İnsanoğlu dünyada birtakım sınavlardan geçer. Bu sınavları kazanabilir ise cennete ve sonsuz nimetlere ebediyen kavuşur. İnsanlığın ilk atası olarak da bilinen Hz. Âdem ve Hz. Havva koşulsuz şartsız cennette yaşama imkânı bulmuşlar. Bulmuşlar bulmasına da bu karşılıksız nimetleri hak edip etmedikleri Allah tarafından cennette de sınanmıştır.

Âdem ile Havva'nın hikâyesi, insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir kıssadır. Bu kıssanın içinde; Allah'ın kudreti, Âdem ve Havva'nın yaratılışı, Âdem ve Havva'nın aşkları, İblis'in oyunu, İblis, yılan ve tavusun işbirliği, cennetten ayrılış gibi pek çok konu hakkında bilgi bulabiliyoruz. Avrupa ve İslam resim sanatında çokça irdelenerek işlenmiş, bu konulardaki ikonografinin, sayısız örneği bulunmaktadır.

Bu kıssanın minyatür yorumlara yansımaları yüzlerce yıl önce başlamış, kahramanları insanlığın ilk ataları olan Âdem ile Havva'nın konu edildiği kompozisyon ve tasarımların uygulandığı, çok sayıda örnek ve birbirinden farklı yorumlar göz doldurmaktadır. Nakkaşların, kıssayı anlatan tasarımların aktarımlarında gösterdiği hassasiyet ve özen oldukça mühimdir. Nakkaşların bu kıssanın yorumunda titizlik göstermekle birlikte kendi içsel dünyalarındaki bir takım inanç ve bilgileri de minyatür yorumlara aktarmışlardır.

Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennette yaşamış oldukları tüm ilahi dinlerce kabul edilen ortak bir inanç olmuştur. Âdem ve Havva'nın cennet bahçelerinde yaşadıkları mutluluk ve refah anları, diğer konular ile kıyaslandığında oldukça seyrek işlenmiş bir konu olmuştur. Yine Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılmaları ve yeryüzüne indirilip orada yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaları da tüm İlahi dinlerce kabul edilen ortak bir inanç olmasına rağmen, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yeryüzüne indikten sonraki süreç ile ilgili çok az minyatür tasarım örneği bulunmaktadır.

Hz. Âdem ile Hz. Havva minyatür kompozisyonlarda, genellikle yarı çıplak resmedilirken, az sayıda çıplak yorumları da mevcuttur. Hz. Âdem'e meleklerin secdesi ve Âdem ile Havva'nın cennet bahçesindeki yaşamını konu alan minyatürlerde (İblis'in oyunundan önce), figürler kıyafetler içerisinde betimlenmiştir. Bu kıyafetler ağırlıklı

olarak resmedildikleri dönemin tarzını yansıtmaktadır. Başlarında kutsallık ifade eden hareler, bazen çizilmiş bazen de çizilmemiş olmasına karşın bu tercihin onların yasak meyveyi yemeleri ile ilgili olmayıp nakkaşların bireysel yorumudur, diyebiliriz.

Âdem ile Havva'nın cennette sürdürdükleri yaşam sahneleri; bir cennet bahçesi içerisinde, geniş altın tahtlar üzerinde, melekler tarafından yapılan ikramlar ve sohbet meclisleri biçiminde yorumlanırken, bazen ise, benzeri sahnelerin bir köşk içerisinde kurgulandığını görüyoruz. Âdem ile Havva'nın İblis tarafından yanıltılmasını anlatan yorumlar; yine bir cennet bahçesi içerisinde, Hz. Âdem ve Hz. Havva bir ağaç etrafında, bazen baş başa, bazen ise İblis ile konuşma sırasında canlandırılmıştır.

Konuyu anlatan minyatürlerde, Âdem ile Havva'ya eşlik eden çok sayıda meleğin yanı sıra, yılan, tavus hatta bazen ejderha görüntülenmiştir. Bu alanda yapılmış örnekler incelendiğinde, tavus kuşu bilinen görünümüne benzer bir tarzda çizilirken, yılan figürü bilinen görünümünün yanı sıra, dört ayaklı, insan başlı gibi farklı biçimlerde de yorumlanmıştır.

Kissayı anlatan minyatür örneklerdeki şeytan (İblis) genellikle insan formunda çizilirken, birkaç hayvanın birleşiminden oluşan çirkin bir tiplleme ile de yorumlandığı görülmektedir. Saygı değer hocam, Bahaddin Yaman, İblis ve meleklerin yorumu hakkında; "Âdem kıssasındaki tüm melek figürleri kadın zarafeti ve güzelliği ile verilirken, İblisin erkek biçimindeki tiplmeleri oldukça ilginç ve dikkat çekici bir durumdur" diye ifade etmektedir.

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın İblis'in oyununa gelmeleri ve cennetten ayrılışlarının anlatıldığı bu eşsiz minyatür yorumlar, bizlere Âdem kıssasını, ecdadımızın gözü ile görme imkânı vermesi bakımından ayrıca büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

And, M. (1998). *Minyatürlerde Osmanlı-İslam Mitolojyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

----- (2004). *Osmanlı Tasvir Sanatları -I*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Akyıldız, Ercan. (2017). "Söylencelerde ve Masallarda Elma Sembolü: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül 2017 21(3):1043-1060

Bilgili, N. (2018). *Türk Mitolojisi Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı*. Ankara: Kripto Kitaplar.

Bağcı, S. Çağman, F. Renda, G. Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Mas Matbaacılık.

Batuk, C. (2009). "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrif Asında Âdem ve Havva'nın Hayatı": *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, sayı: 10.

Can, S. (2018). "Mefâtihu'l-Ğayb Ekseninde İnsanın

Yaratılış Süreci": *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 2.

Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Çoraklı, B. (2012). Çini ve Seramiklerde Tavus Kuşu Figürü. *MSGSÜ Sosyal Bilimler* (sayı:6/Sonbahar).

İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı* (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Keskin, H. (2002). "Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu": *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: VI / II.

Kurt, M.S.(2013),"Peygamberlerin Günahsızlığı ve نَسِيءٍ وَعَصَى وَعَوَى Kelimelerinin Etimolojik İncelemesi Işığında Kur'an'daki Âdem Kıssasına Yeni Bir Yaklaşım": *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 24, ss. 189-221.

Karataş, A. (2013). "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-I Enbiyâ Türü". *Diyanet İlmî Dergisi*, cilt 49 sayı: 3.

Tabakoğlu, M. (2016). "Vücut ve Âdem: Vahdet-i Vücutu Anlamada İki Anahtar Kavram ve Konuyla İlgili Ayetler": İzzet Baysal Üniversitesi, *İslami İlimler Fakültesi Dergisi* Cilt 3, Sayı 6.

Öztürk, M. (2010). *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Rachel, M., Karin, R., Barbara, S. (1999). *Stories of the Prophets - Illustrated Manuscripts of Qisas al - Anbiya*. California- U.S.A. : Mazda Publishers

Sarraoğlu, H. (2019). "Kuran Ayetleri Işığında Hz. Âdem'in İstiğfarı": *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41.

Şola, H. (2015). "Muhammed Abduh'un Âdem Kıssasına Yaklaşımı": *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).

Tez, Z. (2018). *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.

Tanındı, Z. (1996). *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş.

Yaman, B. (2008). *Türk Minyatür Sanatında Cennet*: Belleten, LXXII, 263, Sayfa: 156. Res:4.

William C, C.(2003). *Hayal Âlemleri İbn Arabi ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

İnternet Kaynakçası

[http://atalarmirasi.org/tr-243-kisasul-enbiypeygamber-kissalari\(25.06.2019\)](http://atalarmirasi.org/tr-243-kisasul-enbiypeygamber-kissalari(25.06.2019))

[https://islamansiklopedisi.org.tr/secde\(28.06.2019\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/secde(28.06.2019))

Görsel Kaynakçası

Resim:1,9. And, M. (1998). *Minyatürlerde Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Resim:2 İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı* (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Resim:3 *Türk Minyatür Sanatında Cennet*: Belleten, LXXII, 263, Sayfa: 156. Res:4.

Resim:4-5-6-10-14. Rachel,M., Karin,R. Barbara,S. (1999). *Stories of the Prophets - Illustrated Manuscripts of Qisas al - Anbiya*. California- U.S.A. : Mazda Publishers

Resim 7: Tez, Z. (2018). *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.

Resim:8,15 Yaman, B, (2008). *Türk Minyatür Sanatında Cennet*: Belleten, LXXII, 263, Sayfa: 156. Res:4

Resim:10 Bağcı, S. Çağman, F. Renda, G. Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Mas Matbaacılık

Resim:11,12 Bilgili, N. (2018). *Türk Mitolojisi Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı*. Ankara: Kripto Kitaplar

Resim:13 İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı* (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Resim: 16 ' Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennetten Ayrılışı, Elif Bayrak Kaya özel Koleksiyonu. (Bayrak Kaya, E.2016).